

Damir Globočnik

Ponarejevalci bankovcev Jožef Prelesnik, Jurij Potočnik in Franc Rupnik

GLOBOČNIK Damir, ddr. muzejski svetnik za umetnostno zgodovino. Langusova 29, SI-4240 Radovljica

343.51(497.4)"18/19"

PONAREJEVALCI DENARJA JOŽEF PRELESNIK, JURIJ POTOČNIK IN FRANC RUPNIK

Med ponarejevalci denarja, ki so bili na delu v slovenskih krajih, je bil v drugi polovici 19. stoletja najbolj znan Jožef Prelesnik (1832–1898). Prispevek podrobneje govori o ponarejevalcih denarja v prvih desetletjih 20. stoletja na Štajerskem, Francu Rupniku (roj. 1869) in več članih družine Potočnik iz Rošnje pri Št. Janžu na Dravskem polju. Jože in Gašper Potočnik, ki sta pomagala ponarejevalcu Juriju Hvalecu, sta bila obsojena zaradi ponarejanja denarja leta 1891 pred celjskim porotnim sodiščem. Leta 1909 je mariborsko porotno sodišče sodilo sinovom Gašperja Potočnika, krojaču v Rošnji Francu Potočniku (roj. 1880), Gašperju Potočniku ml. (roj. 1888) in Juriju Potočniku (1884–1927). Slednji je bil 1926 ponovno obsojen na 20 let težke ječe. Nekdanji vojak in fotograf Franc Rupnik je bil glavni ponarejevalec denarja v tej skupini. Obsojen je bil 1927, 1931 in 1937. Delovanje ponarejevalcev je mogoče rekonstruirati s pomočjo dokumentov, ki jih hrani Pokrajinski arhiv Maribor.

Ključne besede: ponarejanje denarja, fotografija, Jožef Prelesnik, Franc Rupnik, Jurij Potočnik

GLOBOČNIK Damir, PhD/PhD, Museum Counselor for Art History, Langusova 29, SI-4240 Radovljica

343.51(497.4)"18/19"

MONEY COUNTERFEITERS: JOŽEF PRELESNIK, JURIJ POTOČNIK AND FRANC RUPNIK

Jožef Prelesnik (1832–1898) was the best known money counterfeiter who operated on Slovenian territory in the second half of the 19th century. The article presents counterfeiters in the first decades of the 20th century in Styria: Franc Rupnik (b. 1869) and several members of the Potočnik family from Rošnja near Št. Janž in Dravsko polje. In 1891, Jože and Gašper Potočnik, who helped the counterfeiter Jurij Hvalec, were sentenced for counterfeiting money before the Celje jury court. In 1909, the Maribor jury court tried Gašper Potočnik's sons: Franc Potočnik (b. 1880), a tailor from Rošnja, Gašper Potočnik jr. (b. 1888) and Jurij Potočnik (1884–1927). Jurij was sentenced to a further 20 years of heavy imprisonment in 1926. The former soldier and photographer Franc Rupnik was the main money counterfeiter in this group. He was sentenced in 1927, 1931 and 1937. The operations of the counterfeiters can be reconstructed on the basis of documents from the Regional Archives in Maribor.

Key words: money counterfeiting, photography, Jožef Prelesnik, Franc Rupnik, Jurij Potočnik

Ponarejanje denarja je konec 19. stoletja in na začetku 20. stoletja spadalo med kriminalne dejavnosti, ki so jih oblasti strogo kaznovale. Tudi v slovenskih krajih je bila na delu kopica ponarejevalcev in organiziranih ponarejevalskih skupin, ki so si po tej poti obetali priti do hitrega in lahkega zaslužka. Lotevali so se ponarejanja kovancev in bankovcev. Srebrne goldinarje so vlivali iz zmesi svinca in cinka. Kovance so tudi kovali. Ker so vsebovali manj plemenitih kovin, so bili lažji od originalnega denarja. Papirnati denar so najpogosteje ponarejali s tiskarskimi postopki. Nekateri ponaredki so bili okorni, zato so ponarejevalce in razpečevalce hitro zasačili, nekateri ponaredki pa so bili izdelani izredno spretno. Poleg ponarejevalcev so bili na delu tudi njihovi sodelavci, ki so jim nudili zatočišče ali ponaredke razpečevali med lahkovernimi kmeti, na sejnih, v trgovinah idr. V časnikih so bila večkrat objavljena opozorila na razlike med originalnimi bankovci in ponaredki.

Od šestdesetih let 19. stoletja so se na sodiščih redno vrstile obravnave zaradi ponarejanja in razpečevanja denarja. Ponarejevalcem so grozile visoke zaporne kazni. Tako je pekovskega pomočnika Janeza Zupančiča iz Gruč, ki je s peresom ponarejal bankovce za 5 in 100 goldinarjev, deželno sodišče v Ljubljani leta 1869 obsodilo na 14 let težke ječe. Skupaj z Zupančičem se je na sodišču znašlo 43 sokrivcev in sodelavcev, po večini kmečkih posestnikov, ki so prejeli zaporne kazni v skupnem obsegu 223 let.¹

Jožef Prelesnik

S prosto roko in ne s posebnim orodjem je bankovce izvrstno ponarejal Jožef (Jože) Prelesnik, kar pa ga ni rešilo pred aretacijami in daljšimi zapornimi kaznimi. Leta 1870 so ga žandarji ujeli pri nekem mlinarju v bližini Turjaka. *Slovenski narod* je poročal: »V njegovo pravdo bo baje mnogo ljudi vpletenih, ker je, kakor se govori, hodil od hiše do hiše kakor krojači in čevljarji bankovce ponarejati, za gotovo plačo. Našli so pri njem izdelanih in pričetih stotakov in desetakov, in strokovnjaki, ki so jih videli, pravijo, da so izvrstni.«² Prelesniku je večkrat uspelo uiti, mdr. iz zavora v ljubljanski kasarni³ in po treh letih prestajanja kazni iz zavora v trdnjavi Arad, 1874,⁴ vendar ga je policija dva meseca pozneje ujela v Trstu, od koder je nameraval oditi v tujino.⁵ Tudi tokrat je Prelesniku uspelo pobegniti. Avgusta 1874 so ga prijeli v njegovem rojstnem kraju Cesta pri Dobropoljah.⁶

Prelesnik je kot svoj čas najbolj znani ponarejevalec denarja in večkratni ubežnik iz zaporov postal pravcati »narodni, dobrotljivi junak«⁷ in predmet govoric. V njih nastopa samo s priimkom. Pojavljaj naj bi se tu in tam, v različnih preoblekah (kot berač, celo v ženski obleki). Izdajal se je kar za mladega cesarja. Pomotoma so namesto Prelesnika prijeli nedolžne ljudi. Pripisovali so mu nadnaravne lastnosti. Ljudem se ponarejanje denarja ni zdelo nikakršno hudodelstvo, zato so bili Prelesniku naklonjeni.

V poročilu iz Mirne na Dolenjskem, objavljenem v *Slovenskem narodu*, lahko preberemo: »Osoba Prelesnik je sedaj stalni predmet kmetijskih razgovorjanj. Prideš kamorkoli v krčmo ali privatno hišo na severnovzhodnem delu Dolenjske vse ti bode pripovedavalo o Prelesniku. Pravljič nahajaš uže toliko med kmeti, da se kar čudiš, – kako je mogel glasoviti Prelesnik kmetijski domišljiji tako zelo se prikupiti. Vsak ti zatrjuje, da je neki zelo prijazen, lep mož, da zna veliko jezikov govoriti, laško, francosko, nemško, ogersko, da, celo španjsko zraven svojega materinega jezika; da nij še nikoli kacega družega prostega zločinstva dovršil, kakor da je delal in ponarejal bankovce.

Znamenito je to, da vsak zatrjuje, da ga je uže videl in ž njim govoril. /.../ Pripoveduje in basnuje se: da hodi včas i preoblečen, kot cigan, včas kot dobro oblečen žentelmën, tudi kot babica, ki prodaja: žveplenke, iglice, gumbe, milo itd. Kmetje se včas celo šalijo, da hodi okrog oblečen in oborožen, kot žandar. – Lehko si torej mislite, da je vsled tacega govoričenja znabiti kedo si napravil šalo ter pozitivno trdil, da ga skrivajo kmetje na Mirni in zaradi tega to preiskavanje. Zeló težek stan imajo torej tujci, ki semkaj dohajajo ali skozi potujejo, ker vsak, ki tujca vidi, uže sluti v njem Prelesnika.«⁸

Pisatelj Janez Trdina je ohranil pričevanje, da so ljudje govorili: če sme cesar, ki ima dosti srebra in zlata, delati denar iz papirja, zakaj ga ne bi smel kak revež. To prepoveduje le gospoda. Prelesnik naj bi z denarjem podpiral kmete. Če je komu pretela nevarnost, da mu prodajo kmetijo zaradi dolgov, je prišel Prelesnik in ga rešil stiske.⁹

Prelesnik je zatočišče našel pri dolenjskih kmetih v okolici Novega mesta in Trebenj, za kar se jim je oddolžil s ponarejenim denarjem. H kmetom naj bi hodil kar v štero, za plačilo pa je prejemal petino vrednosti ponarejenega denarja. Zašel pa naj bi tudi v okolico Vodic in druge vasi na Gorenjskem.

¹ Po: »Zarad ponareje bankovcev zatožene ...«, *Novice*, 1869, št. 6.

² Po: »Prelesnik«, *Slovenski narod*, 1870, št. 103.

³ Po: »Glasoviti vojak Prelesnik«, *Novice*, 1872, št. 29.

⁴ Po: »Znani Prelesnik ...«, *Slovenski narod*, 1874, št. 3.

⁵ Po: »Glasovitega Prelesnika«, *Slovenec*, 1874, št. 29.

⁶ Po: »Prelesnik ujet«, *Slovenski narod*, 1874, št. 181.

⁷ Po: »Nekdaj in sedaj«, *Jutro*, 1929, št. 304.

⁸ »Iz Mirne na Dolenjskem 5. junija«, *Slovenski narod*, 1874, št. 128.

⁹ Po: »Prelesnik – sloviti ponarejevalec bankovcev / Sličica iz preteklega stoletja«, *Dolenjski list*, 1955, št. 33.

Jožef Prelesnik je bil rojen 23. februarja 1832 na Cesti pri Dobrepoljah kot najstarejši sin polgruntarja Jožefa Prelesnika in matere Marije, rojene Lubi. Obiskoval je ljubljansko normalko. Leta 1844 je vstopil v prvi razred liceja, katerega je moral ponavljati. Nato je iz leta v leto dobival boljše ocene, tako da je do leta 1852 končal sedem razredov gimnazije v Ljubljani. Obenem se je učil tudi italijanščine in francoščine. Služboval je kot vojak, a je od tam pobegnil. Leta 1859 naj bi bil laški vojak v Veroni. Bankovce naj bi začel ponarejati že konec petdesetih let 19. stoletja. Ker je delal denar, se ga je oprijel vzdevek Cesar.¹⁰

Že kot dijak četrte gimnazije naj bi se preživil tako, da je naredil vsak dan bankovec za en forint in ga zamenoval v trgovini.¹¹ Cesar Franc Jožef, ki je leta 1884 obiskal trdnjavo Arad, v kateri je bil zaprt Prelesnik, mu je odpustil deset let kazni, tako da je moral prestati še pet let kazni.¹² Prelesnik naj bi svojo ponarejevalsko kariero končal v zaporu na ljubljanskem gradu. Zadnja leta mu je vid precej oslabil. Umrli je 10. februarja 1898 na Vidmu pri Dobrepoljah.¹³ Govorice o njegovih podvigih so se na Kranjskem ohranile še globoko v 20. stoletje.

Jožef Prelesnik nastopa tudi v domači literaturi. Josip Stritar, ki je Prelesnika poznal, saj je bil v gimnaziji samo dve leti za njim, mu je v povesti »Sodnikovi« (Ljubljanski zvon, 1878) dal ime Zaplotnik. Josipu Jurčiču je Prelesnik služil za model pri predstavitvi ponarejevalca v večerniški povesti »Ponarejeni bankovci« (Slovenske večernice za poduk in kratek čas, 35. zvezek, 1880). Janez Trdina piše o Prelesniku večkrat (»Gospodična Cizara«, »Narodni zaklad«, »Igračka«, »Kača«). Omenja, da je denar znal ponarejati tako, da so potem pravega zavrgli. Anton Medved je napisal narodno igro v štirih dejanjih Stari in mladi, ki se dogaja za časa ponarejevalca bankovcev Prelesnika. Prelesnik je nekajkrat omenjen, vendar v igri ne nastopa.

Kot rečeno so bili procesi zoper ponarejevalce in razpečevalce denarja pogosti, kazni za to obliko gospodarskega kriminala pa visoke. Anton Vogrič iz Kloštra v Slovenski Benečiji je bil leta 1878 zaradi razpečavanja ponarejenih bankovcev obsojen na osem let težke ječe.¹⁴ Plavec Janez Ramijak je izdelal en sam slab ponaredek

bankovca za pet goldinarjev, a ga je porotno sodišče v Celju obsodilo na tri leta zopora.¹⁵

Fran Fick iz Stražišča je bil zaradi razpečavanja ponarejenih bankovcev leta 1868 obsojen na šest let težke ječe, leta 1877 na deset let težke ječe, leta 1888 na dve leti težke ječe. Leta 1891 je bil 52-letni Fick zaradi ponarejanja kovanega denarja iz cinka, cina in svinca, ki se je od pravega razlikoval samo po tem, da ni imel napisa *viribus unitis* na robu, obsojen na pet let težke ječe.¹⁶

Ponarejevalec papirnatega denarja Miha Uranič iz Glinc, ki je leta 1893 prestal dvanajstletno zaporno kazen zaradi ponarejanja denarja, se je takoj znova lotil hudodelske dejavnosti. »Precej primitivne falzifikate papirnatih goldinarjev« je prodajal kmetom. Hitro so ga odkrili. V preiskovalnem zaporu se je znašlo tudi več kot dvajset njegovih žrtev.¹⁷ Ljubljansko porotno sodišče ga je leta 1894 obsodilo na dosmrtno ječo.¹⁸

Celjsko porotno sodišče je leta 1901 obsodilo Janeza Drenika (+1904) zaradi hudodelstva ponarejanja bankovcev na dosmrtno ječo. Njegovemu sodelavcu Janezu Krkoviču je uspelo pobegniti v ZDA, kjer je ponarejal ameriške in avstrijske bankovce. Leta 1904 so mu prišle na sled ameriške oblasti. Leta 1909 ga je celjsko porotno sodišče obsodilo na devet let težke ječe.¹⁹

Že v šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja je bilo v slovenskih krajih na delu več razpečevalcev ponaredkov avstrijskih bankovcev, ki so jih izdelali ponarejevalci v Vidmu z uporabo fotografskih oziroma fotomehaničnih postopkov.²⁰

Tudi nekateri domači fotografi so svoje fotografske spretnosti izkoristili za ponarejanje papirnatega denarja.

Porotno sodišče v Celju je leta 1878 obsodilo na tri leta težke ječe Ano Alijančič iz Ljubljane. Njen soprolog fotograf Rok Alijančič, ki je v 57-letu starosti umrl novembra 1877 v Ljubljani,²¹ je s pomočjo fotografskih postopkov ponaredil bankovce za en goldinar. Ana Alijančič je bila v Celju zasačena med menjavanjem ponarejenih bankovcev.²²

¹⁰ Osnovni biografski podatki o Jožefu Prelesniku: France Koblar, Opombe k Josip Stritar, Zbrano delo, Četrta knjiga, Ljubljana 1954, str. 432–433.

¹¹ Po: »Ponarejevalec«, Dolenjski list, 1975, št. 30.

¹² Po: »Prelesniku, znanemu ponarejevalcu bankovcev ...«, Slovenski narod, 1885, št. 87.

¹³ Po: »Iz Dobrepolj«, Slovenec, 1898, št. 34.

¹⁴ Po: »Obravnavna pred porotniki«, Soča, 1878, št. 5.

¹⁵ Po: »Ponarejalec bankovcev«, Slovenski narod, 1878, št. 21.

¹⁶ Po: »Izpred porotnega sodišča«, Slovenski narod, 1891, št. 134.

¹⁷ Po: »Nevaren ponarejevalec bankovcev«, Rodoljub, 1893, št. 18.

¹⁸ Po: »Izpred sodišča«, Slovenski narod, 1885, št. 54.

¹⁹ Po: »Iz sodne dvorane. Celje 28. aprila 1909 / Ponarejevalec bankovcev«, Narodni dnevnik, 1909, št. 96.

²⁰ Po: »Izpred porotnega sodišča«, Slovenski narod, 1891, št. 134.

²¹ Po: »Umrli so«, Slovenski narod, 1877, št. 262.

²² Po: »Iz Celja (Porotna sodnija)«, Slovenski gospodar, 1878, št. 5.

Ponarejevalca Jurij Potočnik in Franc Rupnik

V prvih desetletjih 20. stoletja so tedanji časniki poročali o dejavnostih ponarejevalcev denarja na Štajerskem. V njihovem ospredju sta bila moža, ki sta obvladala tudi fotografske postopke. Podatki, ki jih lahko razberemo iz sodnih dokumentov, zapisnikov, izjav, ovadb, kazenskih in drugih spisov, iz časopisnih poročil in podlistka v *Slovenskem gospodarju*, se sicer v nekaterih posameznostih ne ujemajo, a nam dokaj izčrpno predstavijo delovanje obeh ponarejevalcev in njunih sodelavcev.

Franc Rupnik je bil nekaj časa fotograf v Ljubljani. Za potrebe ponarejanja bankovcev se je s fotografijo seznanil tudi Jurij Potočnik, ki je bil član prave ponarejevalske družine, saj so se s to nezakonito dejavnostjo pečali tudi njegov oče in trije brati.

Prva ponarejevalca denarja v družini Potočnik sta bila Gašper Potočnik in Jože (Josip) Potočnik (+1913) iz Rošnje pri Št. Janžu na Dravskem polju. Leta 1891 je celjsko porotno sodišče obsodilo zaradi ponarejanja denarja Jurija Hvaleca iz Velikega Okiča na 15 let zavora in njegova pomočnika Gašperja Potočnika in Jožeta Potočnika na sedem in 15 let zaporne kazni. Njihove ponaredke so zasledili na Ptuj in v Krapini.²³ Gašper Potočnik je bil oče Jožeta in Jurija Potočnika.

Gašper Potočnik je umrl v ječi zaradi vodenice. Josip Potočnik je bil obsojen na pet let težke ječe. Po dveh letih in pol je bil pomiloščen.²⁴

Pred mariborskim porotnim sodiščem je 16. in 17. junija 1909 potekala obravna zaradi ponarejanja denarja. 28-letni krojač v Rošnji Franc Potočnik (roj. 1880), 21-letni Gašper Potočnik ml. (roj. 2. 1. 1888 v Rošnji) in njun brat Jurij Potočnik (roj. 4. 4. 1884 v Rošnji), kateremu je uspelo pobegniti, so bili obtoženi, da so konec leta 1908 in na začetku leta 1909 ponarejali bankovce za 50 kron. 43-letni posestnik Jernej Pauko iz Gorice je bil obtožen razpečavanja ponaredkov v Slovenski Bistrici in Središču, njegova 37-letna žena Neža, da ga je k temu nagovarjala, mizar Jožef Kolenc in njegova žena Terezija iz Sv. Martina, okraj Gornji grad, da sta bratom Potočnik dala na razpolago potrebna sredstva, krčmar in posestnik v Račjem 54-letni Valentin Mohorko in njegov zet, 34-letni zavirač južne železnice Jože Zagovec in njegova 25-letna žena, da so Jurija Potočnika nagovarjali

k ponarejanju bankovcev. Obtožnica je navajala, da izhajajo bratje Potočnik iz zloglasne rodbine ponarejevalcev denarja, saj sta bila zaradi tega hudodelstva obsojena njihov oče in brat na 7 in 12 let težke ječe. 21. januarja 1909 so v Središču zaprli Jerneja Pauka, ker je dal v obtok dva ponarejena bankovca. Na podlagi Paukovih izjav so aretirali vso ponarejevalsko družino, ki ji je uspelo spravila v promet osem ponarejenih bankovcev. Zbirali so se v gostilni Mohorko v Račjem. Jože Kolenc je povedal, da se je v Ameriki seznanil z Jurijem Potočnikom, ki mu je v Milwaukeeju obljubil 1000 dolarjev za nakup nekega posestva na Spodnjem Štajerskem, če mu da 400 dolarjev za nakup stvari, ki so potrebne za ponarejanje denarja. Gašper in Franc Potočnik sta bila obtožena kot neposredna storilca po § 106 državnega zakonika, drugi pa kot sotorilci. Porotniki so odločili, da sta kriva ponarejanja Franc Potočnik in Jožef Kolenc. Obsojena sta bila na tri leta težke ječe, poostrene s postom vsakega četrta leta. Ostali obtoženci so bili oproščeni.²⁵

Septembra 1909 so na poti v Švico ujeli tudi vodjo ponarejevalske družine Jurija Potočnika.²⁶ 2. decembra 1909 je pred mariborskim porotnim sodiščem potekala obravna proti devetim osebam, obtoženim ponarejanja bankovcev. Obtoženi so bili: Jurij Potočnik in vsi člani družine Veg iz Sv. Florijana v okolici Ptuja oziroma Gomilice pri Šentilju, 59-letni viničar Mihael Veg, ki je v Mariboru hotel kupiti hlače s ponarejenim petdesetkronskim bankovcem, njegova žena Marija Veg in otroci, 26-letna Marija Veg, Vincenc Veg, 22-letna Katarina Veg in 17-letni Mihael Veg, ter 36-letni kajžar Jožef Šlamberger iz Hajdine in mati glavarja, vdova Margareta Potočnik. Jurij Potočnik je bil obsojen na 15 let zavora, Mihael Veg st. na 5 let, Marija Veg st. na 10 mesecev in Katarina Veg na tri leta zavora. »Pri razglasitvi obsodbe so ostali vsi mirni, edino Katarina Veg je pričela krčevito jokati.«²⁷

V Slovenskih Konjicah so februarja 1909 aretirali posestnika in fotografa Ivana Tomšeta, osumljenega povezav s ponarejevalci denarja.²⁸ Tomše je bil sodelavec Franceta Potočnika. Birmanskega botra, akademskega slikarja in fotografa v Slivnici pri Mariboru Simona Frasa je prosil, naj mu kupi kemikalije, saj je Jurij Potočnik prinesel Francetu Potočniku iz ZDA kemikalije, ki so bile primerne samo za barvanje obleke. Franc Potoč-

²³ Po: »Porotne sodbe v Celji«, Domoljub, 1891, št. 13.

²⁴ SI_PAM/0645, Okrožno sodišče v Mariboru, odd. IX, 21. 6. 1926, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr VII 557/25, škatla 126.

²⁵ Po: »Iz sodne dvorane Maribor, 18. junija / Ponarejevalci denarja«, Narodni dnevnik, 1909, št. 138, in »Ponarejevalci denarja«, Slovenski gospodar, 1909, št. 25.

²⁶ Po: »Načelnika družbe ponarejevalcev denarja ...«, Slovenec, 1909, št. 213.

²⁷ Po: »Zopet aretacije radi ponarejevanja denarja«, Slovenec, 1909, št. 151, in »Mariborski okraj / Mariborsko porotno sodišče«, Slovenski gospodar, 1909, št. 49.

²⁸ Po: »Ponarejevalci denarja«, Slovenec, 1909, št. 27.

nik in Ivan Tomše sta nekaj časa izdelovala 50 kronske bankovce.

France Potočnik in mlajši brat Jurij sta se odločila preseliti k posestniku Štahlu v Gornjo Sveto Kungoto. Franceta Potočnika so kmalu aretirali, saj so odkrili ponarejene bankovce, ki jih je izdajal Pauko. Jurij Potočnik se je zatekel k viničarju Veku v Ekenbergu pri Svečini v Slovenskih Goricah, kamor ga je spremljala Štahlova hči. Tomše je bil aretiran, vendar ni bil obsojen. Kasneje je odšel v Ameriko.²⁹

Leta 1925 so mariborski orožniki aretirali Jurija Potočnika in njegove pomagače. Kot navaja *Slovenski gospodar*, si je Potočnik, rojen v Št. Janžu na Dravskem polju, že leta 1906 (najbrž 1909) zaradi ponarejanja prislužil 15 let ječe, ki jih je prestal v kaznilnici v Karlau pri Gradcu. Prav tako sta bila obsojena njegova brata na 12 in tri leta in pol ječe. Potočnik je bil kmetovalec, a je bil izredno nadarjen, saj naj bi se »kot samouk izučil v izvrstnega fotografa«. ³⁰ Fotografirati se je naučil v graški kaznilnici, kjer je bil zaprt zaradi ponarejanja denarja. ³¹

Jurij Potočnik, ki je bil poleg tega leta 1923 ponovno obsojen na šest mesecev ječe, ker je nekemu kmetu izvalil denar z obljubo, da bo napravil novega, je na Dravskem polju organiziral ponarejevalsko mrežo, v katero so spadali nekdanji fotograf v Ljubljani oziroma Mariboru Franc Rupnik, kmet iz Zlatoličja pri Ptujju Ivan Mlakar, kmet Anton Lozinšek in želar oziroma kajžar Matija Svenšek, oba iz v Trnovcev v Ptujemskem okraju. Potočnik je ponarejal dolarske in dinarske bankovce. Odkrili so ga maja 1925 v vasi Dobrovce na Dravskem polju, kjer je spravljal v obtok petdesetdolarske bankovce. Med aretacijo je streljal na orožnika. ³²

10. maja 1925 ob dveh zjutraj je patrola štirih žandarjev iz postaje Račje preiskala hišo Franca Špuraja v Dobrovcih zaradi suma, da se v njej skriva Jurij Potočnik. Podnarednik Alojz Regul je naletel na Potočnika, ki je klečal na senu. Pozval ga je naj se ne gane in vzdigne roke kvišku, kar Potočnik ni storil. Iz samokresa je iz razdalje štirih korakov streljal na podnarednika Alojza Bajca, ki je po lestvi plezal na senik. Podnarednik Regul je s karabinko ranil Potočnika v desno ramo. Potočnik je iz razdalje štirih ali petih korakov dvakrat ustrelil proti Regulu, vendar ga ni zadel. Regul je po prvem

strelu repetiral karabinko in z drugim strelom zdrobil Potočnikovo nadlahe. ³³

Ranjenega Jurija Potočnika so zvezali in prepeljali v splošno bolnico v Mariboru, iz katere je pobegnil. Komandir Žandarmerijske stanice v Račjem Mih. Romih je sicer predhodno opozoril na Potočnikovo begosumnost. »Ker ima Potočnik težko kazen za pričakovati vsled njegovih izvršenih zločinov, se je bati, da bode isti skušal pobegniti iz bolnice čim bo malo okreval. Radi tega prosim, da se od tamkaj v zadevi potrebno ukrene in njegov beg prepreči.

Ob enem prosim, naj se bolnici zaukaže, da se vsaki obisk od nepoklicanih oseb prepreči, ker bi to otežkočilo še v teku stoječo preiskavo, posebno pa glede ponarejanja bankovcev, kojega dejanja je kakor omenjeno nujno sumljiv.« ³⁴

Jurij Potočnik se je zatekel k Blažu Avguštinu (roj. 1891) v Loko št. 3 in nato k Mihaelu Medvedu in Jerneju Kirbišu v Starošnici. Na sled so mu prišli novembra 1925 v Braunschvaju pri Hočah. Pred orožniki je z vozom pobegnil v Slovensko Bistrico in nato v Maribor. Mariborski izvošček Misleta ga je zvečer istega dne odpeljal v Gornjo Sveto Kungoto h kmetu, ki se je nedavno preselil z Dravskega polja. Potočnik je imel s seboj velik zaboj. V hiši v Gornji Sveti Kungoti, v kateri se je Potočnik skrival, so našli pravcato »tovarno« za izdelovanje bankovcev: stroj za saturiranje (nem. Saturiermaschine), valjarje, zalogo papirja za bankovce, cinkove in fotografske plošče, mnogo bolj ali manj izdelanih stodinarskih bankovcev in bankovcev za 10, 20 in 50 dolarjev, nemške knjige o fotografiji, mdr. novo knjigo o kromolitografiji (barvni litografiji), in kemikalije za t. i. svetlobnobarvno razmnoževanje, ki jih je Potočnik kupoval pri tvrdki Gleitsmann v Zagrebu oziroma zastopniku te dunajske tvrdke Vrhovniku ter pri zagrebški tvrdki Chromos. Potočnikovi ponaredki dinarskih in dolarskih bankovcev so bili brezhibno izdelani. Falzifikati dolarjev so imeli številko 19890075A. Dobro izvedene so bile modre črte, ki naj bi jih bilo pri dolarjih najtežje ponarediti. Potočnik je leta 1924 v Zagrebu kupoval kemikalije pod imenom Janez Majer, kot se je pisal neki mariborski fotograf (Mayer). ³⁵

²⁹ SI_PAM/0645, odd. IX, 21. 6. 1926, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr VII 557/25, str. 3–4, škatla 126.

³⁰ Po: »Ponarejevalci denarja pod ključem«, *Slovenski gospodar*, 1925, št. 50.

³¹ SI_PAM/0645, odd. IX, 22. 6. 1926, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr VII 557/25, str. 1, škatla 126.

³² Po: »Lov za ponarejevalcem denarja«, *Jutro*, 1925, št. 272, in »Ponarejevalci dolarjev«, *Jutro*, 1925, št. 275.

³³ SI_PAM/0645, Žandarmerijska stanica Račje 11. maja 1925 Državnemu pravdnistvu v Maribor, 21. 5. 1925, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr VII 557/25, str. 3–4, škatla 126.

³⁴ SI_PAM/0645, Žandarmerijska stanica Račje 11. maja 1925 Državnemu pravdnistvu v Maribor, 21. 5. 1925, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr VII 557/25, str. 3–4, škatla 126.

³⁵ Po: »Lov za ponarejevalcem denarja«, *Jutro*, 1925, št. 272, in »Ponarejevalci dolarjev«, *Jutro*, 1925, št. 275.

Seznam corpora delicti v kazenski zadevi zoper Jurija Potočnika in tovariše navaja naslednje pripomočke: tiskalnica za litografijo, fotoaparati brez leče, povečevalna stekla, brisalni kamen, okvirja za

Preiskava je odkrila, da sta Potočnik in Franc Rupnik najela skupno stanovanje pri obtoženem Zupančiču. Od tam sta se preselila k Antonu Lozinšku, posestniku iz Tržca, ki je prodal celo svojo kravo, da je Potočnik lahko kupil ponarejevalske pripomočke. Na pomoč je priskočil tudi Potočnikov svak Ivan (Janez) Mlakar (roj. 1892) iz Zlatoličja. Rupnik se je preselil k Matiji Svenšku. 20. novembra 1925 so oblasti prišle na sled Potočniku in njegovim pomagačem v hlevu Vinka Pignerja (roj. 1902) v vasi Braunšvajg pri Hočah (Braunšvajg št. 54). Potočniku je dan prej (19. novembra) uspelo pobegniti.³⁶

Ivan Mlakar se je branil s samokresom in vilami. *»Ko se je dne 19. XI. ob približno 24 uri pri posestniku Vinko Pigner v Bravnschweigu vršila preiskava za Potočnikom se je našlo v hlevu najboljšega in najbližnjega prijatelja ter konfidenta ponarejevalca denarja Jurija Potočnika v osebi Ivana Mlakara. – Pri aretaciji se je Mlakar naj poprej uprl in branil s samokresom k sreči ni bil napaljen, a ko se mu je samokres s silo odvzelo – porabil je moment in pograbil za gnojne vile, ter se hotel z istimi braniti in iskal priliko pobegniti kar pa mu ni uspelo.«*³⁷

plošče, leseni plošči, ovoj papirja za stodinarske bankovce, valjarčki, tehnica, zavitek papirja za dolarske bankovce, zavitek šelatina, 4 steklene plošče, 18 plošč iz cinka, porcelanska plošča, rumeni stekli, knjiga Reproduktionstechnik, knjiga Chromolithographie, 18 odtisov stodinarskih bankovcev (steklene plošče), 10 odtisov dolarskih bankovcev (steklene plošče), zavoj raznih kemikalij, 11 ravnih slik idr. (Seznam corpora delicti v kazenski zadevi zoper Jurija Potočnik in tov., katere se izročijo podružnici narodne banke v Mariboru v smislu dopisa z dne 15. 8. 1925 br. 85120, SI_PAM/0645, 11. 11. 1927, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr VII 557/25, str. 2, škatla 126.

Policija je zaplenjene predmete oddala Okrajnemu sodišču na Ptuj. »Zaplenjena tovarna za ponarejanje denarja obstaja iz sledečih predmetov. 1 stiskalna preša, eden kompletni fotografski aparat za slikanje bankovcev, eden zaboj steklenic s kemikalijami za ponarejanje denarja, 23 ploče, škatle z različnimi barvami, 2 kamena za pripravljanje barv, 5 valjarjev, razmnoževalni aparat, 11 cinkastih plošč, 1 koščena žlica za barve, 2 steklene plošče, 9 učnih knjig kot pripomočki za ponarejanje denarja in naročevanje kemikalij, 4 plošče odtisnjene s 5 dolarji, 1 plošča odtisnjena s 50 dolarji, 2 plošči odtisnjene s 100 dinarji, 1 plošča odtisnjena s številkami serije, 2 plošči s 4 na pol izdelanih in ponarejenih 100 dinarskimi bankovci, 1 škatlo svilenih trakov za dolarje, 28 komadov papirja pripravljenega za dolarje in že prevlečeni s svilnenimi nitmi, večjo množino klep papirja za dolarske bankovce skupaj lepiti, 2 komada modela za vodotisk za 100 dinarske bankovce, 1 papirnati vodotisk za 100 din. bankovce, 2 male steklene plošče s vodotiskom za 100 din bankovce, 1 ameriški grb za odtis na dolarje, 6 steklenih plošč s odtisnjenim ameriškim grbom za dolarje, 6 komadov plošč s številkami ('serije') za dolarje, 1 steklena plošča s ponarejenim napisom za 100 dinarske bankovce, 5 komadov na cinkastih ploščah ponarejeni podpisi za 100 dinarske in dolarske bankovce, 1 komad ponarejeni 50 dolarski bankovec in 1 komad ponarejeni 5 dolarski bankovec.« (Dodatno k ovadbi broj 2142 dne 16. 11. 1925, SI_PAM/0645, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr VII 557/25, škatla 126).

³⁶ Po: »Mariborska porota«, Slovenski gospodar, 1926, št. 25.

³⁷ Dodatno k ovadbi broj 2142 dne 16. 11. 1925, SI_PAM/0645, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr VII 557/25, škatla 126.

Že 12. maja 1925 so aretirali Gašperja Potočnika.³⁸ Rupnika so 25. novembra 1925 aretirali pri posestniku Alojzu Kacu v Loki. 22. novembra je patrola hotela pridržati Franca Potočnika, ki pa je pobegnil in se naslednjega dne sam javil policiji v Mariboru.³⁹

Upokojeni stražnik Alojzij Lipič (roj. 1883) je na policijskem komisariatu 24. novembra 1925 (dan pred aretacijo) o Francu Rupniku povedal naslednje: z Rupnikom se je seznanil okrog leta 1920 pri fotografu Kurniku v Mariboru, Rupnik ni imel svojih prostorov in priprav, zato je v Kurnikovi delavnici izdeloval fotografije, oba sta včasih pomagala Kurniku. »Rupnik je takrat pripovedoval, da študira neki model, ozir. klišeje za umetno slikanje ter razmnoževanje časopisnega tiska potom njegove iznajdbe in da ima vse te poskuse doma v njegovem stanovanju v Jezdarski ulici št. 6., kjer je imel v najemu eno sobo. Ker je Rupnik trdil, da ima za to iznajdbo že zagotovljen patent v Beogradu, me je zelo zanimalo in sem radi tega Rupnika večkrat v njegovem stanovanju obiskal. Sicer mi Rupnik klišejev ni hotel pokazati, pač pa sem videl v njegovem stanovanju neke modeli iz gipsa (razne slike za razglednice) in močne steklene plošče, na katerih je pripravil gelatino in klišeje.« Rupnik se je leta 1922 preselil k čevljarju Beraniču na Pobreško cesto 2. Redko se je zadrževal v Mariboru. Pravil je, da dobro zasluži s fotografiranjem, zlasti v Slovenski Bistrici. Urar Dreu mu je povedal, da Rupnik biva pri nekem starem umetnem fotografu, ki je bil dvorni fotograf v Kairu. Ta fotograf, ki je bil že slep, je Rupniku dal navodila za umetni tisk. Fotograf Kurnik se je leta 1932 izselil v Ameriko.⁴⁰

Že štiri dni prej (20. novembra 1925) je Jurij Potočnik, ki je bil osumljen tudi tihotapljenja kokaina in saharina iz Avstrije v Zagreb,⁴¹ izdal sodelavca Franca Rupnika: »Rupnik je imel vsega orodja in materiala za falsificiranje bankovcev 8 kovčegov in za več milijonom dinarske vrednosti izdelanih falzifikatov v dinarskih, lirah in ameriških dolarskih bankovcih. Že tedaj, ko sem bil jaz še pri njem, je velik del ponarejenih bankovcev zakopal v bližini hiše – ter meni pokazal mesto, kjer jih je skril.«

Jurij Potočnik je povedal, da je Rupnik v letih 1923 in 1924 stanoval 16 mesecev v podstrešni sobi pri posestniku Francu Horvatu v Starošnicah. Horvat se je vozil na Dunaj, v Berlin in Leipzig po barve in fotografske plo-

³⁸ Žandarmerijska stanica Račje 12. maja 1925 Državnemu pravdnictvu v Maribor, SI_PAM/0645, Vr VII 557/25, str. 3–4, škatla 126.

³⁹ Dodatno k ovadbi broj 2142 dne 16. 11. 1925, SI_PAM/0645, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr VII 557/25, škatla 126.

⁴⁰ SI_PAM/0645, Zapisnik, 24. 11. 1925, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr VII 557/25, škatla 126.

⁴¹ SI_PAM/0645, Zapisnik vodje policijskega komisariata v Mariboru, 20. 5. 1925, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr VII 557/25, str. 2, škatla 126.

šče za Rupnika. Za 7.500 dinarjev je kupil 500 kg težek tiskarski stroj, ki so ga zakopali na Horvatovem posestvu.⁴² Sam naj bi se z Rupnikom seznanil v Mariboru leta 1924. Pri fotografu Kurniku na Meljski cesti je hotel kupiti nekaj kemikalij, potrebnih za ponarejanje. Kurnik ga je napotil k Rupniku, ki je živel v Beraničevi hiši.⁴³

Seznam *corpora delicti* v kazenski zadevi zoper Franca Rupnika in tovariše navaja naslednje predmete: fotoografski komplet (fotoaparat in razne kemikalije), fotoaparat, leča in okvirji za fotoaparat, 4 štirioglate steklene posode, okvir za steklo, zaboj raznih kemikalij, stojalo za fotoaparat, meh, steklene plošče, mala tiskalnica za fotografijo, valjarja za litografijo, 13 kopiranih stekel z raznimi podobami, škatlica raznega orodja, knjige *Über photographische Entwicklung*, knjiga *Herstellung der Abziehbilder*, knjiga *Rezepte und Tabellen*, revija *Photo-Börse*, model za stodinarski bankovec, zaboj raznih kemikalij, knjiga z raznimi zapiski, dve stekleni plošči, 8 plošč iz cinka, dve kamniti plošči, žepna knjiga *Praktische Photographie*, 13 kopiranih stekel, dva dotisa petdolarskih bankovcev, zvezek za razne beležke, knjiga Josefa Berscha *Cellulose* (1904), knjiga Ottomarja Volkmerja *Betrieb der Galvanoplastik mit dynamoelektrischen Maschinen zu Zwecken der graphischen Künste* idr.⁴⁴

20. januarja 1926 so Jurija Potočnika ujeli v Gornji Sveti Kungoti. Tu naj bi bil po Potočnikovem zatrjevanju skrit tudi veliki tiskarski stroj. Stroj naj bi bil zakopan v šupi Ivana Horvata v Sarešincih, na mestu, na katerem je imel Horvat shranjen koleselj. Potočnik in Rupnik sta bila partnerja, vendar sta ovajala drug drugega. Potočnik, ki ni vedel, da so Rupnika že aretirali, je povedal, da izdeluje falzifikate različnih bankovcev neki Franc Rupnik. Izdal je tudi, kje naj bi se Rupnik nahajal.

Tiskarskega stroja žandarji iz Brega pri Ptujju na omenjenem mestu niso našli. Vendar je ravnatelj Mariborske tiskarne d. d. Stanko Detela pričal, da je Rupnik res kupil tiskarski stroj, kar je potrjevalo Potočnikovo izjavo. Detela je povedal, da je bil Rupnik v tiskarni leta 1922 (tedaj je stanoval pri čevljarju Beraniču v Mariboru). Izdajal se je za fotografa iz Celja, ki je iznašel nov način tiskanja brez črk. Skupaj s Potočnikom sta se zanimala za stari ročni tiskarski stroj (*Handhebelpresse* K. Krausea), ki je

primeren za hitro razmnoževanje in tudi za tiskanje v barvah. Rupnik je v navzočnosti Jurija Potočnika kupil stroj za 25.000 jugoslovanskih kron. Dejal je, da ga bo uporabljal za izdelovanje razglednic. Za nakup stroja je 20. julija 1922 jamčil Janko Tavčar (Lesna industrija Bratje Tavčar). Rupnika so sumili, da je leta 1923 s tem strojem ponarejal bankovce za 1000 lir. Glavna razpečevalca ponaredkov sta bila Anton Beranič iz Cirkovc pri Ptujju in nekdanji policijski uslužbenec Bogomir Malenšek.⁴⁵

»V zaporu se je Potočnik hlinil blaznega in je uganjal najgorostašnejše stvari. Otorepcu, ki je bil z njim zaprt, je pa priznal, da je hlinil.« Proti Potočniku sta pričala mariborski trgovec z barvami Vrhovnik, pri katerem je pod imenom Majer kupoval kemikalije, in trgovec K. Verčič iz Ptujja. »Potočnik vztraja do konca v hlinjeni blaznosti,« je poročal Slovenski gospodar.

Ugotovljeno je bilo, da je Rupnik skupaj s Potočnikom kupoval barve in nasploh sodeloval s Potočnikom. Kmetje Ivan Zupanič, Anton Lozinšek in Matija Svenšek so krivdo priznali. Izgovarjali so se na stisko, v kateri se nahajajo. Ivan Mlakar je tajil vsako sodelovanje, čeprav je bil večkrat v Potočnikovi družbi in mu je pomagal pri begu.

Razprava pred mariborskim porotnim sodiščem je potekala 16. junija 1926. »Pri razpravi je Potočnik še vedno simuliral blaznost ter je ostal ves čas molčeč in se za razpravo ni zanimal. Tembolj so bili vznemirjeni od njega zapeljani tovariši, kmetje, ki so mislili, da si bodo gmotno odpomogli, pa so si nakopali zapor in sramoto.« Sodni zbor je porotnikom postavil 19 vprašanj. Po govoru državnega pravdnika dr. Zorjana so zagovorniki uspešno zastopali obtožene kmete, češ da so bili zapeljani in žrtev slabih razmer in velikega pomanjkanja.

Jurija Potočnika je mariborsko porotno sodišče obsodilo na 20 let težke ječe. Franc Rupnik je prejel milo trimesečno zaporno kazen, ki jo je prestal v preiskovalnem zaporu, zato je bil po razglasitvi sodbe izpuščen. Ostali obtoženci so bili oproščeni.⁴⁶

Na zaslišanju pred sodnikom Juhartom je Jurij Potočnik podal naslednjo izjavo: »Moj oče Gašper Potočnik je imel 8 otrok in sicer Josipa, ki je umrl okrog leta 1913, Marijo, ki je tudi že umrla, Apolonijo, umrla, Janeza, roj. okrog 1878, ki je sedaj doma na naši domačiji v Rošnji št. 23, Franca, roj. okrog 1880, krojač v Loki, nato mene, nadalje Ivano, kasneje poročeno Lešnik, umrlo okrog leta 1924 in Gašperja rojenega okrog 1888 leta.

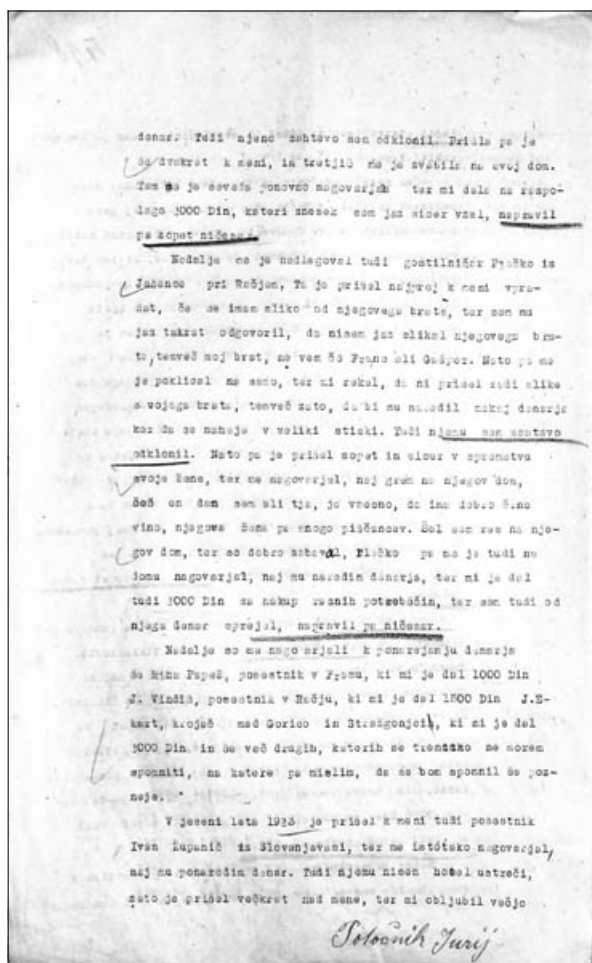
⁴² SI_PAM/0645, Zapisnik, sestavljen pri kr. policijskemu komisariatu v Mariboru, 20. 11. 1925, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr VII 557/25, škatla 126.

⁴³ SI_PAM/0645, odd. IX, 22. 6. 1926, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr VII 557/25, str. 1, škatla 126.

⁴⁴ Seznam *corpora delicti* v kazenski zadevi zoper Jurija Potočnika in tov., katere se izročijo podružnici narodne banke v Mariboru v smislu dopisa z dne 15. 8. 1925 br. 85120, SI_PAM/0645, 11. 11. 1927, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr VII 557/25, str. 2, škatla 126.

⁴⁵ Kr. policijski komisariat Državnemu pravdnictvu v Mariboru, 27. 10. 1926, SI_PAM/0645, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr VII 557/25, škatla 126.

⁴⁶ Po: »Mariborska porota«, Slovenski gospodar, 1926, št. 25.

Del izjave Jurija Potočnika, v kateri našteva osebe, ki so ga pregovarjale k ponarejanju denarja. (Okrožno sodišče v Mariboru, odd. IX, 21. 6. 1926, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr VII 557/25, str. 8, škatla 126, Pokrajinski arhiv Maribor).

Kar pomnim, je naša družina zapletena v ponarejanje denarja od leta 1890, ko je bilo meni komaj 6 let. Takrat se je bavil s ponarejanjem denarja neki Hvalec, soboslikar iz Leskovca pri Ptuj, o katerem ne vem ali še živi, ali ne. S tem Hvalcem sta se seznanila moj oče in moj brat Josip, kateremu je bilo takrat okrog 19 let. Moj brat Josip je stopil s Hvalcem takoj v zvezo, ter jima je moj oče doma v Rošnji prepustil postransko sobo v svrhu izdelovanja denarja. Pri Hvalcu se je moj brat Josip takrat naučil ponarejanja denarja. Ponarejevalci pa so bili kmalu odkriti, ter se je našlo pri njih nekaj ponarejenega denarja. Denarja so tudi bili nekaj izdelali, vendar se pa ne spomnim, koliko. Ponarejevali so takrat, kolikor se morem spominjati, stare 50 goldinarske bankovce.⁴⁷

Jurij Potočnik je na Okrožnem sodišču v Mariboru tudi poskušal pojasniti, zakaj je streljal: Ana Sagadin, posestnica pri Sveti Kungoti in znanka njegovega brata Gašperja, ga je povabila, da bi »preslikal« njeno hišo. Drugi dan ga je prosila, naj ji napravi nekaj denarja in mu dala tisoč dinarjev. Odšel je po svoje stvari k Antonu Lozinšku. Pri Ani Sagadin je ostal nekaj dni, a je bil ves čas bolan, delati ni mogel. 9. maja 1925 se je odpravil domov, spotoma je obiskal brata Gašperja, tako da se je vrnil ponoči. Zato ni šel spat v hišo, ampak na seno. Tisto noč je bil tudi precej vinjen, kar lahko potrdi Gašper, ki mu je dal revolver, ki ga je pri Mihaelu Medvedu dobil v zameno za neko staro repetirko. Revolver je potreboval, ker se je odpravil domov ponoči. »Ko sem nekaj časa spal, zagledam naenkrat žandarje. Razumljivo je, da sem se vstrašil, ko sem naenkrat zagledal pred sabo žandarje. Danes ne morem več pojasniti, kako je bilo takrat, vem samo, da sem streljal in da sem bil tudi jaz ustreljen.«⁴⁸

Jurij Potočnik je navedel, da je Franc Rupnik nekaj časa ponarejal bankovce tudi pri njegovem bratu Francu Potočniku v Loki.⁴⁹ Tudi Franc Potočnik je bil fotograf.

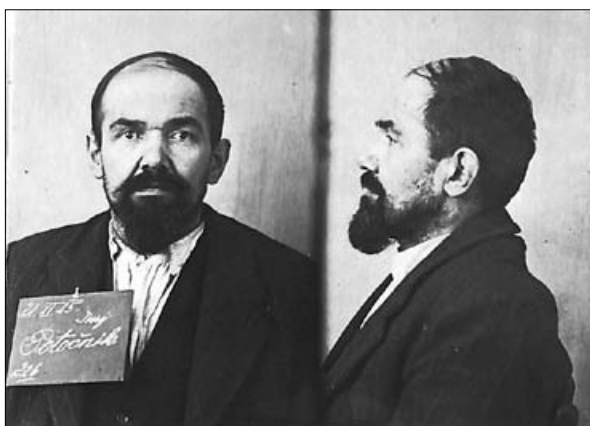

Fotografija Potočnikovih – stoji Jurij Potočnik, sedi Gašper Potočnik (Pokrajinski arhiv Maribor).

⁴⁷ SI_PAM/0645, odd. IX, 21. 6. 1926, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr VII 557/25, str. 1, škatla 126.

⁴⁸ SI_PAM/0645, odd. IX, 24. 6. 1926, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr VII 557/25, škatla 126.

⁴⁹ Prav tam.

Jurij Potočnik (Pokrajinski arhiv Maribor).

Jurij Potočnik je kmalu po obsodbi umrl za jetiko v mariborski kaznilnici. Policija je sumila in hitro dobila v roke dokaze, da je bil Rupnik glavni ponarejevalec. Državno pravdnništvo je odredilo Rupnikovo aretacijo.⁵⁰

Franc Rupnik, ki je bil rojen 2. februarja 1869 v Premu pri Postojni, je bil pred vojno podoficir. Pri vojakih je služil 23 let (pri konjenikih v Brnu, Lvovu, na Dunaju, v Mariboru in Varaždinu). Nekaj časa (do 1916) je deloval kot fotograf v Ljubljani. Atelje je imel na Taboru št. 1. Med vojno je bil mobiliziran. Dalj časa je bil kot štabni narednik vodja konjske bolnice v Slovenski Bistrici. Tu se je seznanil z bivšim dvornim fotografom egiptovskega podkralja Schmittingenom (+1924). Schmittingen je zatrjeval, da lahko tako spretno ponaredi vsak bankovec, da ga ni mogoče ločiti od pravega.⁵¹ Kot prostovoljec se je po koncu vojne boril za mejo na Koroškem in na Štajerskem (Špilje, Radgona).⁵² Rupnik je bil manjše koruplentne postave. Prosil je za pokojnino, a je ni dobil.⁵³

Franc Rupnik je na zaslišanju 22. junija 1926 povedal: »Do leta 1916 sem imel v Ljubljani moj fotografski atelje na trgu Tabor št. 1., kjer sem imel stanovanje sam zase, obstoječe iz ene sobe in kuhinje, katere hiše je lastnik neki gospod 'Dreo' stavbenik.

Ko sem bil vpoklican v vojaško službo v Graz k Traindivizionu št. 3 kot narednik vodnik, in moj atelje v Ljubljani sem izročil neki gospe Gasperič fotografiji, katera je mojo obrt nadalje peljala. Za nadzorovanje moje obrti sem izročil nekemu višjemu magistratnemu uradniku Svetlič Rihardu, s prošnjo da mi nadzoruje mojo obrt, in

da mi tu in tam sporoča kako da moja obrt gre, in kako da je Gasperič skrbna za delo.

Nekaj časa potem mi je Svetlič sporočil, da Gasperič ne dela dobro, da razmetava denar in da je tudi neke stvari od mojega ateljeja zastavila. Okoli 1918 leta sem se pa napotil v Ljubljano, sem pa dobil tam moj atelje zaprt in sem doznal, da je bila Gasperič v zaporih deželnega sodišča radi poneverbe.« Prodajal je ostanek fotografske opreme in inventarja. Marca 1918 je bil premeščen kot štabni narednik v konjsko bolnico v Slovenski Bistrici, kjer se je seznanil z bivšim fotografom egiptovskega kralja Schmittingom, ki je bil popolnoma slep.⁵⁴

Rupnik je priznal, da je ponaredil petdolarski bankovec, a ne iz goljufivih namenov. Hotel je dokazati, da je mogoče ponarediti denar s pomočjo fotografskih postopkov. Potočnika je nameraval ovaditi, a so ga prej aretirali.

Ker so prišli na dan novi dokazi (s Potočnikom je v Mariboru nabavljala kemikalije, v Mariborski tiskarni je kupil tiskarski stroj/stroj za izdelovanje razglednic, Potočnika naj bi napeljal k ponarejanju denarja in mu kot spreten fotograf pomagal pri delu), so Rupniku na drugem porotnem zasedanju leta 1927 v Mariboru dosodili zaporno kazen v trajanju devet let težke ječe.⁵⁵

Orožniki in mariborska policija so novembra 1928 našli tiskarski stroj, kemikalije, veliko literature o fotokemiji in svetlotisku, fotografski aparat za povečevanje slik, fotografije, fotografske plošče in klišee posameznih delov bankovcev in razne vrste papirja. Falzifikatorske pripomočke je Rupnik imel skrite v hiši nekega kmeta in bivšega orožnika pri Spodnji Polskavi. Rupnikova ponarejevalska delavnica je bila še večja od tiste, ki so jo našli pri Potočniku. »Ponarejevalec, ki je ravnal s tem strojem in uporabljal vse te fotokemične in tiskarske potreščine, je bil mojster in velik talent. Kako vesten je bil v pripravljanju papirja za ponarejene bankovce, pričajo razne vrste prepariranega in črtnega raznobarvnega papirja. Ponarejevalec se je posluževal vseh fotografskih in drugih pripomočkov, da je zadel pravo barvo in sestavo papirja, iz kakršnega so bankovci.«⁵⁶

⁵⁰ Po: »Mariborska porota«, Slovenski gospodar, 1927, št. 11.

⁵¹ Po: »Porote / Ponarejevalec bankovcev / Maribor, 12. marca«, Jutro, 1927, št. 62, in »Porota / Mariborska porota«, Slovenec, 1927, št. 59.

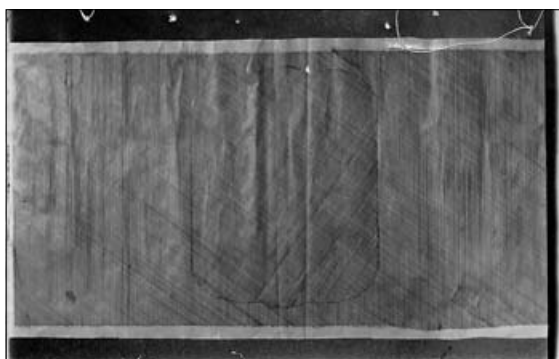
⁵² Franc Rupnik, Gospodu sodniku Kramer, 6. 5. 1931, SI_PAM/0645, Kazenski spis Kzp VI 668/31 Okrožnega sodišča Maribor, škatla 213.

⁵³ Franc Rupnik, Okrajni sodnji v Mariboru, 30. 12. 1936, SI_PAM/0645, Kazenski spis Kzp VI 1682/36 Okrožnega sodišča Maribor, škatla 271.

⁵⁴ Izjava Franca Rupnika, Zapisnik, sestavljen 22. 6. 1926 pri policijskem komisariatu v Mariboru, SI_PAM/0645, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr VII 557/25, str. 2, škatla 126.

⁵⁵ Po: »Porote / Ponarejevalec bankovcev / Maribor, 12. marca«, Jutro, 1927, št. 62, in »Porota / Mariborska porota«, Slovenec, 1927, št. 59.

⁵⁶ Po: »Odkrita tiskarna za ponarejevanje bankovcev«, Slovenec, 1928, št. 251, in »Razkritje velike delavnice za ponarejanje bankovcev«, Slovenec, 1928, št. 257.

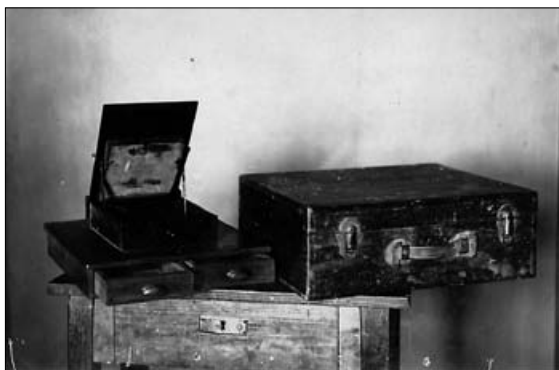
Raster papir, ki je bil najden pri Rupniku
(Pokrajinski arhiv Maribor).

Corpus delicti (Pokrajinski arhiv Maribor).

Poskus ponarejanja bankovca za 50 šilingov
(Pokrajinski arhiv Maribor).

Mala tiskalnica in kovček, zaplenjena Francu Rupniku
(Pokrajinski arhiv Maribor).

Franc Rupnik, Gašper Potočnik in Marija Potočnik

41-letni Gašper Potočnik, brat Jurija Potočnika, je leta 1930 začel s pripravami za ponarejanje denarja. Matija Klajnšek mu je dal 300 din za nabavo materiala in star satirni stroj, s katerim naj bi tiskal ponarejene bankovce. Tudi Žitnik mu je izročil 1000 din za nabavo materiala. Potočnik se je na začetku leta 1930 preselil na Vršnik k posestniku Antonu Gabrijanu (roj. 1886). Tu ga je decembra 1930 obiskal Rupnik. Dogovorili so se o podrobnostih glede ponarejanja in razpečevanja denarja. Januarja 1931 je dal Gabrijan Rupniku 1000-dinarski bankovec, ki naj bi služil za vzorec. Potočnik je od Gabrijana dobil 800 din za nabavo potrebščin. V skupnem sodelovanju Potočnika in Rupnika je ponarejanje denarja hitro napredovalo. Rupnik je izdelal tri fotografske posnetke stodinarskih bankovcev. Potočniku je leta 1931 prinesel fotografski posnetek stodinarskega bankovca, ki so ga v Potočnikovem stanovanju prenesli na cinkasto ploščo. S tem je bilo vse pripravljeno za ponarejanje denarja. Zaradi spora med Potočnikom in Gabrijanom je slednji poslal ovadbo na žandarmerijsko postajo v Svetem Juriju v Slovenskih Goricah, da Potočnikovi v njegovi hiši ponarejajo denar.⁵⁷

Obtoženci in priče so izjavili, da je glavno vlogo imel tedaj 61-letni brezposelni fotograf Franc Rupnik, ki je bil po preteku štirih let zaporne kazni amnestiran.⁵⁸ 2. marca 1931 so žandarji iz Sv. Jurija ob Pesnici in mariborski policisti aretirali Franca Rupnika v njegovem stanovanju (Meljska cesta 59). Med hišno preiskavo so našli razvite fotografske plošče (negativi bankovcev za 100 din in 50 šilingov), fotorazglednico s kopijo bankovca za 100 din (ne pa tudi negativa na plošči). Zaplenili so fotografske aparate, povečevalnike, barve, kemikalije, knjige za izdelovanje vrednostnih papirjev s fotokemičnimi postopki. Hišno preiskavo so opravili tudi pri zakoncih Alojzu in Erni Jug, ki sta junija 1930 dala Rupniku na voljo brezplačno stanovanje in hrano ter mu nabavljala fotomaterial in barve ter mesečnik z navodili za fotokemične reprodukcije *Reproduktionstechnik*, ki je izhajal v Frankfurtu ob Maini. Alojz Jug je bil črkostavec v Mariborski tiskarni. Pri Jugovih so zaplenili fotografski objektiv in del ročnega tiskarskega stroja. Jugova sta trdila, da sta se z Rupnikom povezala samo zaradi izdelave klišejev in štipiljk.⁵⁹

Franc Rupnik, ki je skoraj pol leta živel pri zakoncih Jug, je zatrjeval sodniku Kramerju: »*Dam mojo častno besedo da izpovem in vse kar sem že izpovedal vse resnično.*« Pri

⁵⁷ Po: Sodba, 11. 4. 1932, SI_PAM/0645, Kazenski spis Kzp VI 668/31 Okrožnega sodišča Maribor, škatla 213, str. 9–10.

⁵⁸ Po: »Kovačnica falzifikatov«, Slovenec, 1931, št. 63.

⁵⁹ Predstojništvo mestne policije v Mariboru Državnemu tožilstvu v Mariboru, 18. 3. 1931, SI_PAM/0645, Kazenski spis Kzp VI 668/31 Okrožnega sodišča Maribor, škatla 213.

Kzp VI 668/31
Prejel 12. 12. 1931
Gospodu sodniku Kramer! Vam

Drugi moj lastni česelo sta priložena in
vse kar sem priporečil vse resnično. Ko sem se v kvasiški
ulici 12 stanoval in se obaj delal, sta leta 1929
pri Alois Jugi čestitave in blagoslovi tiškarji
tako sem se v kvasiški ulici stanoval, pri de mestega
opne, Alois Jugi, koga se poprej ni mogel videti nisem
slisal le toliko kar mi je Jugi priporočil
da bi iz moj kralj govoril.

Pri de praxen esega obne Jugi sam je
menil in me pripada čestitati priti. R. Jugi sam je
pa praxen da me vem. Jugi in sam sedaj tu kaj osto
pa od ide, tosto je prišel veskrat. R. Jugi ob bi se
pa nisem hotel, Jugi mi je bilo tudi predati na
delstvo esto pa it, in tosto je hotel keli meser da
vendar naj pridem. Ro je popet prišel praxi da
me se čaka keli meser da naj vendar čestitati. Jugi
da bo on R. Jugi sam praxi in se bi mi praxi
praxi sem da me vem in to sto Jugi sam sem R. Jugi
delal na R. Jugi, pa da bo se sto je resel, tudi ona
Jugi sam je čestitati sama praxi da na Jugi
in da se boole veliko praxi.

Potem pa se vse eno obtočim in
R. Jugi sam delati, delati sem 5-6 mesecov, delalo
se je veskrat vedno močnej, naj bol praxi praxi
posmetke pa v kvasiški da bi se moglo kaj od
slisk na tiskati, pa mi se moglo to isto napisati
da bi se moglo, pa praxi praxi na tiskati vso
giti samo imeli, čestitati ob tosto in plo-
ste Panthomatiše od Berolina, in se posebej
samo bili se na Reproduktion tehnik is
Praxi praxi, praxi, pa vse eno se mi osto
delo iz veskrat, Jugi mi bilo vse praxi in se
posebno opex atidlovrijskih oseb, mi moglo iti
posebno pa tudi opex tehničnih foto-
grafskih aparatov. Jugi imeli samo le na vado
fotografije aparat, čestitati na vado
pa, tehničnih aparatov, praxi.

Tosto ova bila praxi praxi da vse opustiti
Jugi mi sto, in vsak praxi ostanev. R. Jugi praxi da bi
mi R. Jugi praxi, R. Jugi praxi, bil pa veskrat 5-6 mesecov
Ita mi sam imeli ta čestitati na vado čestitati
se to praxi R. Jugi sam imeli, praxi tega mi je praxi se
vse tosto praxi praxi. Jugi sam bil se na R. Jugi praxi
do praxi, to mi sam mogel praxi praxi praxi praxi

Fran Rupnik, Gospodu sodniku Kramer, 6. 5. 1931 (Kazenski spis Kzp VI 668/31 Okrožnega sodišča Maribor, škatla 213, Pokrajinski arhiv Maribor).

Jugovih je izdeloval samo najbolj preproste posnetke za tiskarno, »pa ni se moglo toliko napraviti da bi se moglo, kaj priprostega narisniti anko glih smo imeli barv občutljive plošče in plošče Pankromatiše od Berolina, in še posebej smo bili na Repruduktion tehnik iz Frankfurta naročeni, pa vse eno se ni dalo delo izveršiti, kjer ni bilo vse priprave in še posebno brez strokovnjaških oseb, ni moglo iti.

Posebno pa tudi brez tehničnih fotografskih aparatov. Kjer imeli smo le navadne fotografske aparate, le za navadne slike, ne pa tehničnih aparatov. /.../

Na misel mi je prišlo, če bi pa nemara kot fotorelief še naj bol šlo, kjer drugega takega bi našlo kot le kaj takiga kar bi bilo ljudem bolj v časteh za imeti, naj napervo sem mislil na Kralja in Kraljico, šel sem in kupil v trgovini obe sliki, in sem posnetke napravil pa kjer niso bili posnetki zadostno ostri pa nisem mogel napraviti da bi bilo dobro, kjer bi mogel imeti posebne že ostre slike. Potem sem pa šele vzel nekaj posnetkov 100 D katere bi si eno teh najboljših plošč ven izbral in vse druge bi bil uničil kjer posnetek je bil le za fotorelief namenjen ne pa druge namene, ravno tako kot posnetek šilinga.

Takrat ko bi bil že imel relief izdelan bi se peljal v Hrastnik v glažuto in bi ga pustil tam uliti 1 cm debeli glaš in bi zanesel k eni Oblasti pokazati ako bi mi dovolili v trgovini razpečatiti. Nisem si pa še odaleč nič mislil da bi jaz na kakšni koli način le kakšni poskus mislil kjer mi tudi nihče dokazati ne mora zaradi denarja kot le za fotorelief kjer ni zabranjen, le kar je zabranjeno ne storim nikdar nobene stvari več, kakor sem bil že pred par leti zapeljan.

Drugič pa tudi kjer se nisem pripravljajl za to, kjer nimam nobenih kamnov ne kovinskih plošč, ne stroja ne tapotrebne foto aparate ne drugih aparatov in priprav in nobenih več olnatih rudečih blavih in rumenih barv kot le ene vodne barve, katere so neizposobne za kakršni koli tisk kot le fotografije barvat kakor sem doma razglednice barval kjer so še na razpolago za videti.

Tiste posnetke sem pa napravil pri odprtih vratih, ta relief tam v sobi kot vse druge slike, ko je vedno kedo prišel k meni iz hiše ali od kot drugej, bi bil tudi lahko kedo videl kjer nisem skrival, in tudi nisem imel nobenega slabega namena.»⁶⁰

Potočnik in Rupnik sta bila v preiskovalnem zaporu, pomagači so se razkropili ali prestrašili. Soproga Gašperja Potočnika, Marija Potočnik (roj. 30. 5. 1905)

se je odločila nadaljevati s ponarejanjem denarja s skritim strojem za satiniranje. Julija 1931 se je povezala z Orgoličem in mu, »ko sta stopila v intimne odnošaje«, postopoma zaupala vso zadevo. Orgolič je po njenih navodilih stopil v stik s posestnikom v Hotinji vasi Leopoldom Ferležem in Viljemom Babičem, čigar posestvo je bilo močno zadolženo. Berdnik iz Poljčan, ki je hranil na svojem domu več papirja in barv, je dal 1000 din. Stavili so stroj za tiskanje, ki ga je skrival posestnik Kos na Vršniku. Ko so hoteli začeti z delom, se je izkazalo, da je fotografski aparat premajhen. Marija Potočnik je poslala Orgoliča in Ferleža k svaku Francetu Potočniku, ki je imel večji fotografski aparat. Izdelal naj bi posnetke 1000-dinarskih bankovcev. France Potočnik ni hotel ničesar vedeti o ponarejanju, pripravljen pa je bil prodati fotografski aparat. Orgolič mu je za fotoaparat dal svoje novo kolo. Marija Potočnik je fotografirala bankovce za 100 in 1000 din ter začela s poskusi za prenos teh posnetkov na cinkaste plošče, kar se ji ni posrečilo, saj ni imela navodil, ki jih je baje sestavil pokojni Jurij Potočnik. »Ker so postali udeleženci nestrpni, jih je hotela Potočnikova obdržati pri dobri volji, jim je rekla, da se bo poslužila zaloge bankovcev, ki jo je že izdelal njen pokojni mož. Dvakrat je bil potem Orgolič v družbi Berdnika in Potočnikove na kraju, ki ga je Potočnikova označila kot skrivališče, enkrat je že začel kopati, vendar pa brezuspešno. Tekom preiskave se ni dalo ugotoviti, ali res kje ležijo zakopani ponarejeni bankovci. Potočnikova se je v tem pogledu vedla napram soudeležencem jako skrivnostno in dvoumno. Mogoče je, da je hotela z vestjo o zakopanem denarju udeležence samo pomiriti, in da je vse to samo izmišljeno, mogoče je tudi, da so bili falsifikati res kje zakopani.« Potočnikova je pridobila od doma pismena navodila, da bi z njihovo pomočjo popravila postopek za prenos fotografskih posnetkov na cinkaste plošče. Orožniki in Mestna policija so ponarejevalce v tem času začeli zasledovati. Policijski konfident se je izdajal za osebo, ki se spozna na ponarejanje.⁶¹

Okrožno sodišče v Mariboru, oddelek VI. (mali senat mariborskega okrožnega sodišča), je 11. aprila 1932 obsodilo Franca Rupnika, ki je kot nekdanji fotograf edini znal izdelovati klišeje, na šest let zavora in 1800 din denarne kazni (v primeru neizterljivosti na 30 dni zavora) in na trajno izgubo častnih pravic, Gašperja Potočnika na leto in šest mesecev zavora, na 1500 din denarne kazni (ali 25 dni zavora) in na izgubo častnih pravic za dobo treh let, Marijo Potočnik, ki je po aretaciji Rupnika in soproga Gašperja Potočnika sama načrtovala tiskanje bankovcev s skritim strojem za satiniranje, na leto zavora, 600 din kazni (10 dni zavora) in na izgubo častnih pravic za dobo treh let, železničarja Jerneja Ber-

⁶⁰ Franc Rupnik, Gospodu sodniku Kramer, 6. 5. 1931, SI_PAM/0645, Kazenski spis Kzp VI 668/31 Okrožnega sodišča Maribor, škatla 213.

⁶¹ Po: Sodba, 11. 4. 1932, SI_PAM/0645, Kazenski spis Kzp VI 668/31 Okrožnega sodišča Maribor, škatla 213, str. 12–14.

dnika (roj. 1878) in kovača Matija Klajnska (roj. 1892) na štiri mesece strogega zavora in 600 din kazni (10 dni zavora), posestnika Valentina Žitnika (roj. 1871) na tri mesece strogega zavora in 300 din kazni (5 dni zavora), mlinarja Antona Orgoliča (roj. 1900) na šest mesecev strogega zavora in 300 din kazni (5 dni zavora), posestnika Viljema Babiča (roj. 1895), posestnika Leopolda Ferleža (roj. 1896) in natakara Franca Pihlerja (roj. 1903) na štiri mesece strogega zavora in 300 din kazni (5 dni zavora), Leopolda Ferleža, posestnika Franca Potočnika na šest mesecev strogega zavora in 300 din kazni (5 dni zavora), posestnika Jožefa Kosa (roj. 1884) na tri mesece strogega zavora in 300 din kazni (5 dni zavora), mlinarja Josipa Škofa (roj. 1989) na en mesec zavora in posestnika Gašperja Potočkega (roj. 1893) na dva meseca strogega zavora in 300 din denarne kazni (5 dni zavora). Izvršitev kazni so Jerneju Berdniku, Matiji Klajnsku, Valentinu Žitniku in Jožefu Kosu odložili za dobo štirih let ter Josipu Škofu za eno leto, Gašperju Potočkemu za dobo dveh let. Aljoza Bračiča so oprostili.⁶²

Zadnji Rupnikov falzifikatorski poskus

8. decembra 1936 so orožniki v Zgornjem Radvanju odkrili ponarejevalnico tisočtolarskih bankovcev. Med preiskavo pri hišnem posestniku Fricu Kolmanu (Zg. Radvanje št. 9) so na SV strani Kolmanove hiše našli skriti prostor. Pri delu so presenetili zloglasnega ponarejevalca Franca Rupnika, ki je bil 19. julija 1936 izpuščen iz moške kaznilnice, in 33-letnega brezposelnega mesarskega mojstra Mihaela Medveda iz Cirkovc pri Pragerskem (nečaka Ane Greif in bratranca Ane Kolman). Razno orodje, kemikalije, barve in papir so bili razmetani po sobi.

»Dne 9. XII. 1936 ko su gore navedeni žandarmi, dospeli do hiše Kolman Frica, z namenom, da se izvrši hišna preiskava za falsifikatima, žandarmima nije bilo znano da se Rupnik in Medved nahajata pri delu falsifikatov, kakor tudi na prvi pogled ni bilo opaziti, da se na severnoistočni strani Kolmanove hiše, nahajata dve sobe, nego je bila patrola uverena, da je samo ena soba, radi tega je patrola Kolman Ano, katero je ravno zatekla v kuhinji pri delu takoj opozorila da se bode pri njej izvršila hišna preiskava, ker se je doznalo, da se v njihovej hiši nahaja delavnica za falsifikovanje denarja, nakar se je imenovana počela smejati in je izjavila rekoč 'kdo vas je pa to naplahtal', no le iščite če ste tako neumni, nakar se je patrola u prisustvu občinskega odbornika Mandel Ludvika iz Zg. Radvanja št. 46 občina Radvanja, podala hišni preiskavi, med tem časom je pa Medved in Rupnik iz skrite sobe skozi okno na katerem sta imela že izreza-

no mrežo (gartre) iste tiho odstranila ter z fotografskim aparatom in prav gotovo že zdovršenim falsifikati čez polje neznano kam pobegla.«

Fran Rupnik in Mihael Medved sta zažgala v peči osnutke bankovcev in pobegnili skozi okno, pri katerem sta poprej prepilila železne rešetke. V peči sta zažgala obremenilne modele in falzifikate, ki pa niso zgoreli. Orožniki iz žandarmerijske postaje Cirkovci so aretirali železniškega ključavničarja Frica Kolmana in njegovo ženo Ano ter Franca Greifa (očeta Ane Kolman), za Rupnikom in njegovim sodelavcem Mihaelom Medvedom so izdali tiralico.⁶³

Gašperja Potočnika so aretirali 16. decembra 1936 na banovinski cesti med vasema Rošnja in Št. Janž. Sprva se je predstavljal za Janeza Cafuto iz Črete. Izgovarjal se je, da s fotoaparatom ni imel namena slikati denar, temveč je želel učiti fotografiranja Ano Greif, poročeno Kolman. Ana Greif in Franc Greif sta ga toliko časa nagovarjala, da je pristal in začel fotografirati sto in tisoč dinarske bankovce.⁶⁴

Preiskava je odkrila tudi druge osebe, povezane s ponarejanjem denarja. Gašper Potočnik je leta 1933 pregovoril posestnika Franca Greifa iz Spodnjih Hoč, da mu je dal denar za nabavo novega fotografskega aparata, kemikalij in ostalih priprav za ponarejanje. Gašper Potočnik je ostal več mesecev pri Greifu oziroma Kolmanu in denar »ponarejal« tako, da je fotografiral tisočdinarske in stodinarske bankovce. Vendar se mu prenos s plošče na papir ni posrečil. Potočnik je od Greifa izmamil 40.000 dinarjev, kar pa Greifa ni izučilo, saj je leta 1936 zopet nasedel Rupniku in Medvedu ter jima izročil 30.000 dinarjev za material za ponarejanje.⁶⁵ Rupnik je prevzel vodstvo ponarejevalske delavnice. Čeprav je bil prijavljen v Mariboru, je večino časa preživel pri Kolmanu. Uspelo mi je pripraviti že tisoč bankovcev za tisoč dinarjev. Načrte mu je pokvaril Medved, ki se je naokrog hvalil, da bo kmalu plaval v denarju, zato so nanj in njegove sodelavce postale pozorne oblasti.

Medveda so kmalu ujeli. Rupnika, ki naj bi se skrival nekje na Pohorju, v Zagrebu ali v Karlovcu, so izsledili v Spodnji Novi vasi pri Slovenski Bistrici. V mali podstrešni sobici, v katero je vodil s senom maskiran

⁶² Po: Sodba, 11. 4. 1932, SI_PAM/0645, Kazenski spis Kzp VI 668/31 Okrožnega sodišča Maribor, škatla 213.

⁶³ Žandarmerijska stanica Cirkovci Državnemu tožilstvu v Mariboru, 11. 12. 1936, SI_PAM/0645, Kazenski spis Kzp VI 1682/36 Okrožnega sodišča Maribor, škatla 271.

⁶⁴ Žandarmerijska stanica Cirkovci Državnemu tožilstvu v Mariboru, 17. 12. 1936, SI_PAM/0645, Kazenski spis Kzp VI 1682/36 Okrožnega sodišča Maribor, škatla 271.

⁶⁵ Po: »70.000 Din žrtvoval za ponarejevalce denarja«, Slovenec, 1936, št. 294, in »Brezplodne denarne žrtve«, Slovenski gospodar, 1936, št. 53.

Kzp 1682/36
20/a

Z a p i s n i k

Odzetih stvari, katere so se našle ob času pretresa stanovanja Kolman
Frica iz Zg. Radvanja št. 9 občina Radvanje srez Maribor desni breg bano-
vina Dravska, preiskava je izvršena po lastnem nagonu patrole z dokazi,
radi falsificiranja denarja 100 in 1000 denarskih bankovcev.

Preiskava izvršena je dne 9. decembra 1936 a. in se je ob tej prili-
ki našlo sledeče predmete:

1 satinir stroj iz železa, 2 retuširpulta, 9 tuj. raznih apolo grav
barv, 2 gumijasta valčka za apolo grav, 1 mala tehnica z 250 grami, 3 stek-
lenice apolo grav črnila, 1 steklenica fiksata, 1 dva litarska steklenica
z en pol litrom benzina, 2 leseni štiri uglati posodi obвити z voščenim
platnom, ki je služilo za razvijanje fotografiskih plošč, 1 risalna deska
2 razvite plošče z slikami, 1 škatlica z 15 raznim peresami, 1 stativ/
tronožnik za foto aparat, 1 mormonata plošča za apolo graf v izmeri 36
cm. x 24 cm. 1 apolo grav aparat, 1 šubler, 2 litarske steklenice razvijalca
v saki približno 1/4 litra, 2 polomljeni kaseti za fotografiranje, 1
lesena rubin svetiljka za razvijanje plošč, 2 vložka 120 x 1000 cm. za
zamašitevokenj prevlečena z lepenko, katero jim je služilo glede zakriva-
nja svetlobe, kose izdelovali denar, 2 lista za žaganje železa z katerimi
so prežagali mreže na oknu, da sta mogla pobeči, dvoje železno ravnilo
1,3 cm. dolga deska ostrojena za povečanje in slikanje denarja, 1 pekvar-
jen daljnogled, 2 žepna nožička, 1 trikotno ravnilo, 1 enolitarska stekle-
nica z 1/3 l nerazvitega razvijalca, 3 stekleničice s črnim rudečim in
modrim tušom, 1 steklenica laka za retoširanje, 1 mala povečevalno steklo
1 škarje, 3 omazane in delno polomljene kozarce, 2 čopiča, 4 svinčnika
navadna in 2 za neznane upotrebe, 2 cinkane plošče za klišenje, 2 stekle-
kianice ne plošče z plavo in zeleno barvo ki služijo za prekrivanje
svetlobe v fotoaparatu, drobci plošč/svetle občutljivega papirja 100 in
1000 denarskih bankovcev, 1 zavoj svetle občutljivega papirja/silbronz/
2 kg. belega papirja ki se ga je upotrebljavalo za falsifikovanje denar-
ja, 2 šablona svetle občutljivega/silbronz/papirja iz risana z sloki
100 denarskega bankovca in 2 šablona z slike 1000 denarskega bankovca
50 kom. šablonov v različnem predtisku 100 in 1000 denarski delno izrisa-
nih falsifikatnih kpij obgorelih 48 kom. različno manje ili više dogotov-
ljenih 1000 denarskih kpij iz katerih sta falsifikatora nameravala iz-
vršiti falsifikovanje banknote, se to je obgorelo, 1 knjižica in dva
navodila za uk za razmnoževanje na apolo graf aparatu in raznih drugi
papirji za upotrebo in napravo denarja, ter en kovček v katerem so zmeš-
čeni gore navedeni majhni predmeti.

napisano
4. decembra
Radvanje dne 9. decembra 1936 god.

Mancosene postaršest
oprijel.
Šentur, dne 14/12. 36.
Jupana delatnik
handy
Tetrovski mi
Ch

Priči,
Pred. občine..... *Prostovnik Franc*
vodja patrole ž. kapl. *Franc H. C. Prokuta*
pratilac žand. kaplar *Janča / Prokuta*

Seznam zaplenjenih predmetov / Zapisnik odzetih stvari med preiskavo stanovanja Frca Kolmana
9. 12. 1936 (Kazenski spis Kzp VI 1682/36 Okrožnega sodišča Maribor, škatla 271, Pokrajinski arhiv Maribor).

vhod, je preživel več mesecev. Skrivališče je bilo obenem nova ponarejevalska delavnica. V sobico je bil iz kuhinje napeljan zvonec, ki naj bi Rupnika obvestil o vsaki nevarnosti. Na zatožni klopi pred kazenskim senatom mariborskega okrožnega sodišča je poleg Rupnika sedelo enajst oseb, ki so mu pomagale z denarjem in drugimi sredstvi. Vsi so krivdo zvalili na skoraj 70-letnega Rupnika, češ da so njegove žrtve.⁶⁶

Franc Rupnik se je znova poskušal izgovarjati: »*Podpisani izpovem resnično dohotke v Gr. Radvanju radi ponarejenja denara. /.../ Žal mi je da je tako prišlo kjer sem že zaradi tega veliko preterpel, prosim za milost, kjer krivi so bili več drugi kot sam.*«

Greif naj bi mu predlagal, naj izdela ponarejen denar z orodjem, ki ga je uporabljal Gašper Potočnik. Nato ga je Greif odpeljal v Kolmanovo hišo, kjer je denar ponarejal Medved, ki ga je Rupnik tedaj prvič srečal. Medved naj bi se s ponarejanjem trudil že kakšne 3-4 mesece. Ker je bil sam brez zaslužka, je ostal pri Kolmanu. »*Jaz sem pa iz Zagreba pustil prinesiti Bromsilberpapier v rolah, in sem povečal en spervod in, več slik od generala Maistra in nekaj papirja je še ostalo ko ga nisem porabil in tem drugem sem jih pa le za vzorca imel. Šel sem pa vsaki teden 2-3 k Kolmanu potem da sem le za jest vdobil in drugega od nobenega nič kakor od gospoda Greifa tistih 1600D. Kedo je Mat. Medvedu kupil kamen in tudi papir in vse druge stvari ne vem.*«⁶⁷

Seznam *corpora delicti* v kazenski zadevi zoper Franca Rupnika in tovariše je obsegal več kot dvesto predmetov in pripomočkov, mdr.: marmornata plošča (30 x 25 cm), ovoj raznih risb za klišeje, 3 risbe (načrti tiskarskega stroja za ponarejanje bankovcev), fotografska plošča (negativ) vodnega tiska – 1000 dinarski bankovec, fotografski plošči z nekimi klišejnimi poskusi, cinkaste plošče za klišeje, tiskarski valjar, kopirni okvir za kopiranje slik, fotografski aparat za povečanje brez objektiv, svinčniki, čopiči in noži za kopiranje, steklenice z različnimi kemikalijami idr. Na seznamu je 171 enot, po večini gre za opremo in kemikalije, ki so jih uporabljali fotografi.⁶⁸

Januarja 1937 je Rupnik dobil službo hlapca pri Ivanu Mlakarju v Spodnji Novi vasi pri Slovenski Bistrici. Mlakar je navedel, da se mu je Rupnik predstavil kot

Anton Sušnik, kar je dokazal z domovinskim listom. Kasneje se je izkazalo, da je bil ta ponarejen, saj je bil pečat Občinskega urada Kranj narisani s kopirnim svinčnikom. Mlakar mu je dal hrano in stanovanje ter nobenega plačila. Rupnik je prenočeval v hlevu. 1. maja je dejal, da se namerava znova posvetiti svojemu poklicu – kleparstvu. Čez 14 dni se je vrnil, češ da ni nikjer dobil dela, odslej pa bo povečeval slike in fotografije. Mlakar mu je dal na razpolago sobo na podstrešju. Dva kovčka s pripomočki za ponarejanje je skril v seno. Iz kuhinje je vodila žica do zvončka v podstrešni sobi. Mlakar se je izgovarjal, da je zvonček napeljal konec leta 1936, ko je v sobi stanovala njegova pastorka Ana Vinter, saj je bila njegova žena bolna in je vso zimo ležala. Tudi Ivana Mlakarja so junija 1937 odvedli v pripor.⁶⁹

Rupnika so aretirali 28. maja 1937 in zaplenili vse ponarejevalske pripomočke. Fotografski aparat ni imel objektiv. Rupnik ni hotel povedati, kam ga je skril. Priznal je, da je fotografiral bankovce. Na ta način je hotel vzbuditi vtis, da jih bo lahko ponaredil. S to pretvezo je dobil podporo sokrivcev, vendar bankovcev ni bil zmožen ponarediti. Obtožnica je poudarjala: »*Napram temu zagovoru pa je treba poudariti, da si je Rupnik nabavil ogromno zalogo neštevilnih predmetov, ki so mogli služiti le za izdelovanje bankovcev. Razun tega pa je zagovor, ki se ga Rupnik poslužuje, običajen izgovor falsifikatorjev, ki vedo, da je za ponarejanje denarja zagrožena zelo stroga kazen in menijo, da bodo mileje kaznovani, če se zagovarjajo s prevaro.*«⁷⁰

14. junija 1937 je Ivan Mlakar priznal, da je Rupnika sredi decembra 1936 k njemu pripeljal zet Vekoslav Postržin iz Maribora. Na Postržinovo prigovarjanje je pristal, da bo dal Rupniku zatočišče, ta pa bo poskušal izdelati bankovce. Postržin ga je večkrat obiskal in prinašal potrebne stvari. Mlakar je tudi priznal, da je napeljal signalno napravo iz kuhinje v podstrešno sobo, saj je Rupnik včasih povzročal hrup, ljudje pa ne bi smeli izvedeti, da je v sobi kak človek. Rupnik je bil ves čas pri njemu, do 1. maja je bil za javnost hlapec, od 1. maja pa ni več prišel iz hiše.⁷¹

Državno tožilstvo v Mariboru je pri senatu treh sodnikov pri okrožnem sodišču v Mariboru vložilo obtožnico zoper Franca Rupnika in njegove sodelav-

⁶⁶ Po: »*Ponarejevalec denarja pred sodiščem*«, Slovenec, 1937, št. 226.

⁶⁷ Franc Rupnik, Okrajni sodnji v Mariboru, 30. 12. 1936, SI_PAM/0645, Kazenski spis Kzp VI 1682/36 Okrožnega sodišča Maribor, škatla 271.

⁶⁸ Predstojništvu mestne policije v Mariboru v kazenski zadevi zoper Rupnik Franca in tov. radi ponarejanja denarja ..., najbrž 1936, SI_PAM/0645, Kazenski spis Kzp VI 1682/36 Okrožnega sodišča Maribor, škatla 271.

⁶⁹ Izjava Ivana Mlakarja pred srezkim sodiščem v Slovenski Bistrici, SI_PAM/0645, Kazenski spis Kzp VI 1682/36 Okrožnega sodišča Maribor, škatla 271.

⁷⁰ Obtožnica, Okrožno sodišče v Mariboru, 28. 6. 1937, SI_PAM/0645, Kazenski spis Kzp VI 1682/36 Okrožnega sodišča Maribor, škatla 271.

⁷¹ Nadaljevanje izjave Ivana Mlakarja pred srezkim sodiščem v Slovenski Bistrici, SI_PAM/0645, Kazenski spis Kzp VI 1682/36 Okrožnega sodišča Maribor, škatla 271.

ce Franca Majcna, s katerim se je Rupnik seznanil v moški kaznilnici v Mariboru, Vekoslava Postržina (roj. 1895) in njegovo soprogo, trgovko in gostilničarko na Pobrežju pri Mariboru Antonijo Postržin (roj. 1907), Ivana Mlakarja (roj. 1890) in Ano Mlakar (roj. 1882) ter Ano Vinter (roj. 1915, hči Ane Mlakar iz prvega zakona). Ugotovljeno je bilo, da je Majcen sredi decembra 1936 pripeljal Rupnika k Vekoslavu in Antoniji Postržin. Marca 1937 sta Majcen in Postržin nabavila dva fotografska objektivna pri Edvardu Peklarju na Teznu. Postržinova sta Rupniku sredi decembra 1936 priskrbeli hrano in stanovanje v hiši Ivana in Ane Mlakar (očim in mati Postržinove žene). Antonija Postržin je prispevala denarna sredstva, ki so bila potrebna za ponarejanje tisoč dinarskih bankovcev.⁷²

Rupnika je oktobra 1937 senat mariborskega okrožnega sodišča obsodil na šest let in dva meseca zaporne kazni in trajno izgubo častnih pravic. Drugi so prejeli krajše zaporne kazni, dve osumljenki sta bili izpuščeni.⁷³ Rupnik je zaporno kazen prestajal v moški kaznilnici v Mariboru.

Januš Golec o Rupniku in Potočniku

Podvige ponarejevalcev Franca Rupnika in Jurija Potočnika ter njihovih sodelavcev je v poučnem podlistku »Ponarejevalci«, ki je v 38. delih izhajal leta 1938 v *Slovenskem gospodarju*, opisal duhovnik, urednik *Slovenskega gospodarja* in ljudski pisatelj Januš Golec (1888–1965).

»Namen v 'Slovenskem gospodarju' priobčenih spominov je predvsem ta, predočiti našemu dobremu kmetu pogubonosnost ponarejevalske strasti, ki vodi v ostro nasprotovanje z zakoni in konča s smrtjo v ječi.

*Slednjič je treba koj uvodoma pribiti še to dejstvo, da se ni okoristil doslej trajno s potvarjanjem bankovcev noben slovenski ponarejevalec, pač pa je bil na strogo prepovedani ponarejevalni poti celo ob podedovano in pred zagrešenim zločinom pridobljeno imetje.*⁷⁴

Golčev podlistek, ki naj bi nastal »po pripovedovanju strica z Dravskega polja iz preteklega in sedanjega doba«, je izšel tudi v samostojni knjigi (Cirilova knjižnica, Tiskarna sv. Cirila v Mariboru, 1938, 107 str.). Večina dejstev v Golčevem podlistku se ujema z drugimi časopisnimi poročili. Golec se je oprl tudi na pričevanje Jurija Po-

točnika 21., 22. in 24. junija 1926 na Okrožnem sodišču v Mariboru. Podlistek vsebuje nekaj podrobnosti, na katere v sodnih aktih ne naletimo.

Takole piše Januš Golec. Andrej Hvalec, soboslikar iz Leskovca pri Ptuj, ki je poslikaval hiše boljših gruntarjev v cirkovski župniji in se je bavil tudi s fotografijo, se je okrog leta 1890 seznanil z Gašperjem Potočnikom iz Rošnje pri Št. Janžu na Dravskem polju. Gašper Potočnik je hudo ranjenemu Hvalecu ponudil pomoč po pretepu na kmečki veselici v Cirkovcah na Dravskem polju in ga odpeljal na svoj dom. Hvalec se je oddolžil s fotografiranjem Potočnikove družine in s ponarejenimi desetaki. Bajtar Gašper Potočnik si je nenadoma zelo opomogel. Prekril je hišo in hleve ter na Hrvaškem kupil par volov. Vsi Potočnikovi so hodili naokrog lepo oblečeni. Andrej Hvalec je s fotografskim postopkom ponarejanja bankovcev seznanil 19-letnega Gašperjevega sina Jožeta Potočnika. Jože je leta 1890 stopil v »uk« k Hvalecu. *»Pokazal je toliko nadarjenost, da je bil mojster nanj ponosen ter mu je oskrbel fotografski aparat z bogznaj kolikerimi ploščami in vsemi mogočimi steklenicami.*«⁷⁵

Ponarejevalnico desetakov s pomočjo fotografskih plošč so orožniki odkrili slučajno med pregledovanjem Potočnikovih svinjakov zaradi nevarnosti svinjske kuge. V dobro zaklenjeni skrinji so našli šope ponarejenih desetakov in bankovcev za 50 goldinarjev, zalogo fotografskih plošč, papir, razne kemikalije in dva fotografska aparata. Aretirali so očeta in sina Potočnika ter ju odpeljali v zapore mariborskega sodišča. Po zaslišanju sosedov so prišli na sled glavnemu krivcu Haložanu Juriju Hvalecu.⁷⁶

Porotna obravnava je bila v Celju (1891). Obtoženci krivde niso tajili. Hvalec je bil obsojen na 15 let zapore, Gašper Potočnik na sedem let in mladoletni sin Jože na pet let.⁷⁷ Gašper Potočnik je v kaznilnici kmalu umrl. Jože Potočnik se je po dveh letih in pol vrnil iz ječe. Zapustil je domači kraj in se okrog leta 1900 pojavil v okraju Ormož. Povezal se je s posestnikom in švercarjem Konradom Podplatnikom iz ormoške okolice in s pisarjem, »gosposkim klatežem« in pijancem Antonom Vindišem iz Ptuja, ki je za majhen denar sestavljal kmetom pritožbe, dolžna pisma in razne prošnje. Pri obeh si je uredil ponarejevalski delavnici. *»Lepega dne je presenetil tovariša s čisto novimi in tako vestno ter natančno potvorjenimi desetaki, da jih ni ločil od pravih niti Podplatnik, ki je imel stalno precej posla s papirnatim*

⁷² Obtožnica, Okrožno sodišče v Mariboru, 28. 6. 1937, SI_PAM/0645, Kazenski spis Kzp VI 1682/36 Okrožnega sodišča Maribor, škatla 271.

⁷³ Po: »Sodba zoper ponarejevalce denarja«, *Slovenec*, 1937, št. 228.

⁷⁴ Januš Golec, »Ponarejevalci 1«, *Slovenski gospodar*, 1938, št. 2.

⁷⁵ Po: Januš Golec, »Ponarejevalci 2–3«, *Slovenski gospodar*, 1938, št. 3–4.

⁷⁶ Po: Januš Golec, »Ponarejevalci 4«, *Slovenski gospodar*, 1938, št. 5.

⁷⁷ Po: Januš Golec, »Ponarejevalci 5«, *Slovenski gospodar*, 1938, št. 6.

denarjem. Potvorbe so obuli družabniki v škornje, jih na ta način ogulili, nekoliko prepotili in obrabili, da so zgledale kakor čisto pravi denar, kateri kroži po kmečkih rokah.«⁷⁸ S ponarejenimi bankovci so kupovali živino na štajerskih sejmih (Ormož, Križovljan, Čakovec). Jože Potočnik je v ponarejevalsko dejavnost vpeljal tudi 14-letnega brata Jurija, ki je ostal pri njemu nekaj mesecev. Jurij je ponarejal stokronske bankovce. »Jurij je zapopadel z naglico kmečke nadarjenosti vse finese fotografske plošče ter prelivanje ene barve v drugo. Povrh je bil molčeč kot grob. Starejši brat se je lahko zanesel nanj mnogo bolj nego na noč in dan pijanega pisača Vindiša.«⁷⁹

Vindiša so na Ptuj zaradi pretepa med kartanjem aretirali. Med preiskavo so v Vindiševih čevljih našli več stokronskih bankovcev, v njegovi sobi pa ponarejevalnico. Očitno je bilo, da Vindiš, ki je bil stalno pijan, ni bil zmožen sam ponarejati denarja. Med zaslišanji so odkrili tudi Potočnika in Podplatnika. Pri slednjem so našli glavno zalogo ponarejenih stotakov. Trojica je bila več mesecev v preiskovalnem zaporu.⁸⁰ Jožeta Potočnika je porota obsodila na 12 let, Konrada Podplatnika na 10 let in Antona Vindiša na pet let. Jože Potočnik je tokrat prestal celotno kazen. Iz kaznilnice se je vrnil jetičen in v letu po vrnitvi iz kaznilnice umrl.⁸¹

Jurij Potočnik je z daljnim sorodnikom Francem Miłožičem leta 1907 odpotoval v Združene države Amerike. Sreča mu ni bila naklonjena, za preživetje je moral trdo delati. S pomočjo denarja, ki so ga zbrali domači, se je kmalu vrnil domov, še bolj reven kot prej. Dokopal se je do fotografskega aparata in fotografskih potrebščin ter se pri nekem viničarju v Svečini lotil ponarejanja petdesetkronskih bankovcev. Ponaredki so bili slabe kvalitete. Glavnega razpečevalca Pauka iz Gorice pri Pragerskem so kmalu ujeli. Jurij Potočnik je pobegnil iz Svečine in se dalj časa skrival pred orožniki. Kot poljski delavec se je udingal pri kmetih. Naposled je našel zatočišče pri Winklerjevih v vasi Dob na Koroškem in začel znova ponarejati bankovce.

Pred aretacijo ga je rešilo srečno naključje. Ko so se orožniki in policijski agenti 8. septembra 1909 bližali Dobu, so ga vaščani posvarili. V vasi se je tedaj mudila ciganska družina z medvedom. »V očigled nevarnosti ga je prešinila misel, da bi se skril med cigane in bi se prelevil v medvedarja, saj je bil čisto po cigansko črnopolten. / Za 50 kron je prepustil cigan na mestu svoje capje in medveda, da ga je držal za lanec. Lotil se je pohajkovanja s cigani po vasi, po kateri so se kar razlili žandarji ter

izpraševali po hišah za skrivnostnim tujcem. Kjer se jim je zazdelo, so tudi vse premetali, da bi prepodili s kakega prav prikritega kota ponarejevalca.« Potočnik je s cigani potoval po Koroški in Zgornji Tirolski. Nameraval je pobegniti v Nemčijo, a ga je zajela žandarska patrulja v Feldkirchnu na Predarlskem. Z močnim orožniškim spremstvom so ga odpeljali v Maribor. Decembra 1909 ga je mariborska porota obsodila na 15 let ječe.

Po koncu prve svetovne vojne so ga izpustili na svobodo. 8. junija 1919 se je vrnil v Rošnjo. Kot njegov brat je tudi on bolehal za jetiko. Skromen zaslužek sta mu nudila slikarska obrt in fotografija. Leta 1921 se je oženil in preselil k ženinim staršem. Ljudje so še vedno silili vanj, naj nadaljuje s ponarejanjem denarja. »Iz hrepenenja po ozdravljenju in veselja nad prostim gibanjem se je srečno izmikal poldrugo leto vsem mogočim nadlegovalcem, ki so že bili izmetali tisočake za njegove potrebščine brez vidnih znakov, da bo sploh začel s ponarejanjem.«⁸²

Ob Božiču 1921 ga je nekdo ovadil državnemu pravdnistvu zaradi goljufije. Za nekaj tisočakov naj bi osleparil več ljudi z obljubo, da jim bo napravil toliko denarja, kolikor bodo hoteli. Maja 1922 je bil pomiloščen in izpuščen iz zapore. Med domačini ni bil več dobrodošel. Ljudje so začeli dvomiti, če ni samo razpečevalc ponarejenega denarja, sam pa ga ne zna ponarediti. Leta 1924, ko je že imel urejeno ponarejevalsko delavnico na Dravskem polju, se je med nakupovanjem kemikalij pri fotografu na Trgu kralja Petra v Mariboru seznanil z bivšim podčastnikom in poklicnim fotografom Francem Rupnikom, ki je veljal za največjega mojstra med slovenskimi ponarejevalci.⁸³

Franc Rupnik je do leta 1916 imel fotografski atelje v Ljubljani. Pred vojno je bil podčastnik. Pustil je vojaško službo in se popolnoma posvetil fotografiji. Na začetku vojne je bil poklican »k trenu« v Gradec (tren, nekdanj pratež), nato je bil štabni narednik v konjski bolnišnici v Slovenski Bistrici. Pri vojakih je služil občasno 23 let, od tega tri leta v Jugoslaviji. »Po postavi je Rupnik majhen ter čokat in ne ravno prikupljivega obraza. Izredno je nadarjen ter zvit in prebrisan, da bi mu težko najti par.« V Slovenski Bistrici se je seznanil z dvornim fotografom egiptovskega kralja Schmittingom (+1924), ki »je bil doma v vseh čarovnijah, kakršne uganjajo indijski fakirji in čudodelniki«. S svojimi spretnostmi, mdr. naj bi obvladal hipnotiziranje in prerokovanje iz preostankov črne kave, je zabaval častnike.⁸⁴

⁷⁸ Po: Januš Golec, »Ponarejevalci 7«, Slovenski gospodar, 1938, št. 8.

⁷⁹ Po: Januš Golec, »Ponarejevalci 8«, Slovenski gospodar, 1938, št. 9.

⁸⁰ Po: Januš Golec, »Ponarejevalci 10«, Slovenski gospodar, 1938, št. 11.

⁸¹ Po: Januš Golec, »Ponarejevalci 11«, Slovenski gospodar, 1938, št. 12.

⁸² Po: Januš Golec, »Ponarejevalci 12–14«, Slovenski gospodar, 1938, št. 13–15.

⁸³ Po: Januš Golec, »Ponarejevalci 15«, Slovenski gospodar, 1938, št. 16.

⁸⁴ Po: Januš Golec, »Ponarejevalci 15«, Slovenski gospodar, 1938, št. 16.

»Potočnik si je smel ogledati pri Rupniku njegove posnetke na ploščah. Videl je tisočdinarske, deset in petdesetdolarske ter pet- in stolirske bankovce fotografirane. Rupnik je imel za vsako ploščo toliko posnetkov, kolikor je bilo na bankovcu barv.

Mojster iz egiptovske šole je razkazoval, kako ne sme ponarejevalec bankovca enostavno fotografirati. Treba je na eni plošči zakriti vse druge barve tako, da ostane n. pr. samo rumena. Na drugi plošči se zakrije rumena in vse druge razen modre. Ko so že vse barve na ploščah, je treba obiti s papirjem plošče vseh barv. Kakor hitro so na papirju vse barve druga za drugo, je bankovec ponarejen. Kako pa zgleda v resnici na ta način ustvarjena potvorba, je odvisno od oči, od roke, temeljitega znanja in mukepolne ter dolgoletne prakse mojstra.

Rupnik je posedal za vsak omenjeni bankovec toliko plošč, kolikor jih je potreboval na opisani način. Poleg zaloge plošč je videl Jurij vse mogoče kamne za litografijo (kamnotisk), cinkaste plošče in bogznaj koliko barv.«⁸⁵

Rupnik se v mariborskem stanovanju ni počutil varnega, zato mu je Jurij Potočnik priskrbel bivališče in prostor za delavnico pri Francu Horvatu v vasi Starošnice na Dravskem polju. Jurij je Rupniku dva tedna čistil cinkaste plošče in kupljeni tiskarski stroj. Kmalu je prišlo do razdora med ponarejevalcema, saj se je Rupnik spajdašil s hišnim gospodarjem. Rupnik se je po 14 mescih vrnil v Maribor.⁸⁶

Potočnik mu je znova priskrbel varno stanovanje, tokrat pri kmetu v Slovenji vasi na Dravskem polju. Ponarejevalci so se pogosto selili od enega k drugemu gostitelju, ki se je nadejal hitrega zaslužka s ponarejenim denarjem. Rupnik je želel lotiti ponarejanja dolarjev, čemur naj bi bil doslej le malokdo kos. »Pri dolarju povzroča ponarejevalcu največ preglavic in nepremostljive težkoče papir, na katerega je tiskan denar. Dolarskega papirja ni dobiti nikjer. Skušal ga bo ponarediti z različnimi najfinejšimi pripomočki in s papirjem, katerega se poslužujejo za izdelavo bankovcev iz drugih držav.« V Mariboru je kupil žensko svilen obleko, iz katere je pulil nitke, jih na rahlo namazal z voskom ter nalepil na papir. »Na dolarskem papirju je res videti, kakor bi bil prevlečen z najtanjšimi raznobarvnimi svilenimi nitkami. Te nacufane in ovoščene nitke je nalepljal mojster z vso natančnostjo dober teden in je še zelo malo naredil.«⁸⁷

Rupnik in Potočnik, ki sta bila sodelavca in hkrati konkurenta, sta selila vsak svojo ponarejevalnico izpod

ene strehe pod drugo. Orožniki so ju imeli na sumu. Šele aprila 1925 so dobili prijavo, da je bil ptujski trgovec K. Verčič oškodovan, ker je Juriju Potočniku zamenjal ponarejeni bankovec za 50 dolarjev. Potočnik se je predstavil kot Anton Breznar, ki da ima sorodnike v Ameriki.⁸⁸

Potočnika so 10. maja 1925 odkrili v Dobrovcih na Dravskem polju. Skrival se je na nekem seniku. »Sedaj je bilo Potočniku za biti ali ne biti. Naenkrat je vstala pred njim osvežena in že enkrat resnično doživeta slika vklenjenega človeka, katerega zaslišujejo, ga obsodijo in se zapahnejo za njim težka vrata ječe za vse življenje ... Ta na lastni koži in duši okušani doživljaj mu je vtil moč, da je potegnil iz žepa revolver in oddal iz razdalje 4–5 korakov tri strele. Zgrešenim Jurijevim krogla je orožnik odgovoril iz puške in je ranih drznega strelca v desno ramo. Niti skeleča rama ni omajala v preganjanem zavesti, da se mora braniti, sicer bo koj vklenjen – in z bogom zlata svoboda za vselej. Ustrelil je še dvakrat v upanju: zasledovalca bosta skočila proč od sena in mu ponudila priliko za skok s škednja in pobeg v kritju temne noči. Tudi ti dve krogli sta odjeknili v gluho noč ...

Orožnik je užugal prav resnega upornika z drugo kroglo v levo nadlaket in mu strl s hudo rano nadaljni odpor.« Jurija Potočnika so odvedli v zapor mariborskega okrožnega sodišča. 20. maja 1925 so ga zaradi vnetja ran sprejeli v mariborsko bolnišnico, od koder mu je naslednjega dne zvečer uspelo pobegniti.⁸⁹

Prvo zatočišče je našel pri znancu v vasi Loka na Dravskem polju. Deset tednov je preležal v Starošnicah. Dva meseca je bil pri nekem posestniku v Gornji Sveti Kungoti, nato šest tednov pri njegovem sosedu. Z vozičkom je dal prepeljati tja ponarejevalnico. Franc Rupnik ga je večkrat obiskal. Rupnik je sčasoma zvozil v Gornjo Sveto Kungoto plošče s posnetki bankovcev po sto dinarjev, več cinkastih plošč in knjigo, v kateri so bili shranjeni napol ali popolnoma izdelani ponaredki bankovcev za sto dinarjev, 50 in 10 dolarjev. Orožniki so pri kmetih poizvedovali, ali se Rupnik zares ukvarja s fotografiranjem. Kmetje so jim pokazali fotografije raznih domačinov, ki jih je Rupnik razdelil zastonj, da bi tako odvrnil od sebe sum.⁹⁰

Rupnik si je našel novo zatočišče v hiši, ki jo je v Gornji Sveti Kungoti kupil njegov nekdanji stanodajalec Horvat v Starošnicah. Nameraval je pobegniti na Madžarsko. Potočnik se je umaknil v vas Braunšvajg. Novembra 1925 se je tudi Jurij z ženo preselil v Gornjo

⁸⁵ Januš Golec, »Ponarejevalci 19«, Slovenski gospodar, 1938, št. 20.

⁸⁶ Po: Januš Golec, »Ponarejevalci 20«, Slovenski gospodar, 1938, št. 21.

⁸⁷ Po: Januš Golec, »Ponarejevalci 22«, Slovenski gospodar, 1938, št. 23.

⁸⁸ Po: Januš Golec, »Ponarejevalci 23«, Slovenski gospodar, 1938, št. 24.

⁸⁹ Po: Januš Golec, »Ponarejevalci 24«, Slovenski gospodar, 1938, št. 25.

⁹⁰ Po: Januš Golec, »Ponarejevalci 25«, Slovenski gospodar, 1938, št. 26.

Sveto Kungoto, od koder je nameraval pobegniti v Avstrijo, kjer je imel znanke.⁹¹

Tu so ga aretirali orožniki. V zaboju so našli različne priprave za ponarejanje (barve, kemikalije, svilo za dolarski papir) in debelo knjigo s sto dinarskimi, deset, dvajset in petdeset dolarskimi bankovci. Preiskava je trajala pet mesecev. Jurij Potočnik se je želel izogniti obsodbi z zaigrano blaznostjo. Rupnik je zatrjeval, da se nikoli ni bavil s ponarejanjem bankovcev. Poskuse je delal za svoje veselje in noben njegovih poskusnih falzifikatov ni prišel v promet. Obtoženih je bilo sedem oseb. Osumljenih je bilo več drugih oseb, katere pa so kmalu izpustili. Pri porotni obravnavi leta 1926 je bil Jurij Potočnik obsojen na 20 let. »*Drugi mojster, Franc Rupnik, si je sklepal kazen z več nego advokatsko spretnostjo zagovora na trimesečni zapor, katerega je prestal v preiskavi in je bil koj izpuščen.*« Obsojen je bil tudi delavec Ivan Mlakar, ki se je z vilami upiral aretaciji. Štirje obtoženci so bili oproščeni. Jurij Potočnik je za jetiko umrl 12. marca 1927 v mariborski kaznilniški bolnišnici.⁹²

Glavni ponarejevalec Franc Rupnik se je izognil kazni, vendar so ga kmalu aretirali. Po skoraj leto dni trajajoči preiskavi se je znova znašel pred poroto, ki mu je 12. marca 1927 (na dan Potočnikove smrti) prisodila devet let ječe. »*Stol sedmorice*« v Zagrebu (op. najvišje hrvaško sodišče, njegove pristojnosti so bile razširjene na tiste pokrajine v državi, kjer je bilo sodstvo organizirano na temeljih avstrijske zakonodaje) je znižal Rupnikovo kazen na pet let ječe. Po prestanih štirih letih se je Rupnik vrnil v Maribor. Zakonski par ga je povabil v Melj v Mariboru, kjer naj bi izdeloval klišeje. Rupnik je nameraval pod krinko klišarske obrti ponarejati bankovce. Meljska zakonca sta mu kupila vse naprave, potrebne za izdelavo klišejev, in kemikalije ter mu naročila strokovni list iz Nemčije.

Rupnik je poiskal stare znanke na Dravskem polju. »*Leta 1931 je bil mojster s pripravami za potvarjanje tako daleč, da je posedal posnetke zgoraj omenjenih bankovcev na cinkastih ploščah pripravljene za tisk kar na debelo.*« Mariborska policija ga je neprestano nadzirala. Imel je precejšnjo smolo pri izbiri zaupnikov in pomagačev, zato je bil vsak njegov poskus preprečen še preden je prišlo do ponarejanja in razpečavanja bankovcev. Med hišnimi preiskavami so odkrili ponaredke stotakov in tisočakov ter ponarejevalske pripomočke,

Rupnik je moral zopet v zapor. Aprila 1932 je bil obsojen na šest let zapora in plačilo 1800 dinarjev denarne kazni.⁹³

Med preiskavo so našli večino ponarejevalskih pripomočkov, ne pa Rupnikovega fotografskega aparata. Januš Golec piše: »*Rupnik hrani še danes nekje skrito izredno posrečeno izdelano fotografsko lečo, s katero je ustvarjal na zagoneten in samo njemu znan način denarne posnetke, jih prenašal na kovinaste plošče in izdeloval mojstrsko posrečene potvorbe.* /

Od kod in od koga je nabavil mojster to fotografsko čudo, je do danes uganka. Dokazano je, da je prepustil Rupnik tolikokrat zasledovalcem cele zaloge na pol dogotovljenih bankovcev, kemikalije, vse mogoče pripomočke in tajnosti, le s fotografskim aparatom je zginil tolikokrat prav v poslednjem trenutku, ko so že grabili po njem orožniki ali policisti. Na lečo fotoaparata je bil tako navezan, da jo je v nočeh, ko je počival, običajno snemal z aparata in jo je nesel kam izven skrivališča, v katerem je tičal ter delal.

Res je, da je zahteval Rupnik od onih, kateri so ga vabili na štero, da mu morajo dati predvsem denar za nabavo fotografskega aparata, katerega je večkrat tudi kupil in še prav dragocenega. Takih aparatov je oblast več zaplenila, a leča Rupnikovega aparata je še danes skrita in čaka na mojstra. Izredne zmožnosti in prikritosti tolikanj čuvanega aparata bo ponesel Rupnik s seboj v grob.«⁹⁴

Dolgoletne zaporne kazni niso uničile Rupnikove ponarejevalske žilice, poudarja Januš Golec. »*Rupnik se je dobro zavedal, da mu ni kos po ponarejevalski umetnosti nikdo. Zavest znanja je razpihala v njem toliko strasti za potvarjanje, da se je podajal kljub obsodbam in neprestani nevarnosti vedno znova ter znova na prepovedano pot ponarejanja, dasi ga je komaj preživljala in ni užival nobenih ugodnosti, kaj šele koristi!*«⁹⁵

Rupnik je mariborsko kaznilnico zapustil 19. marca 1936. Premožen posestnik ga je povabil v Zgornje Radvanje. Z znancem iz Starošnic, ki je bil po poklicu mesar, sta uredila ponarejevalnico. Vhod vanjo je bil iz zakonske spalnice. Zakrivala ga je omara, ki jo je bilo mogoče odmakniti. Zamrežena okna v pritličju so po Rupnikovih navodilih prežagali, tako da so bila samo prislonjena.⁹⁶

⁹¹ Po: Januš Golec, »Ponarejevalci 26–27«, Slovenski gospodar, 1938, št. 27–28.

⁹² Po: Januš Golec, »Ponarejevalci 29«, Slovenski gospodar, 1938, št. 31.

⁹³ Po: Januš Golec, »Ponarejevalci 31–32«, Slovenski gospodar, 1938, št. 35–36.

⁹⁴ Januš Golec, »Ponarejevalci 33–34«, Slovenski gospodar, 1938, št. 37–38.

⁹⁵ Januš Golec, »Ponarejevalci 30«, Slovenski gospodar, 1938, št. 32.

⁹⁶ Po: Januš Golec, »Ponarejevalci 34«, Slovenski gospodar, 1938, št. 38.

Po nekaj mesecih je bila pripravljena že velika zaloga ponarejenih bankovcev. Rupnikov pomočnik se je v vinjenosti hvalil po Dravskem polju, da bo kmalu med siromašnim narodom denarja kot listja in trave. Orožniki v Cirkovcah so prejeli pismo opozorilo, da se mesar hvali, da zna delati denar. 9. decembra 1936 si je patrulja orožnikov in Cirkovc in Studencev pri Mariboru ogledala hišo v Zgornjem Radvanju. Rupnik in pomagač sta hitro skrila v peč najbolj obremenilne dokaze ter pobegnili skozi okno. Mesarja so kmalu izsledili in zaprli, prav tako hišnega posestnika in njegovo ženo.⁹⁷

Rupnik se je pod lažnim imenom Anton Sušnik, klepar iz Kranja, skrival v Spodnji Novi vasi pri Slovenski Bistrici. Pri posestniku Ivanu Mlakarju je služil kot hlapec. V podstrešni sobici je s pomočjo pobreških znancev opremil ponarejevalnico. Skrivališče je obložil s senom in suhljadjjo. Iz kuhinje je v njegovo sobo vodil zvonček. Znova se je posvetil ponarejanju. *»Fotografski poskusi so mu uspeli po dolgem v toliko, da je bil celo kos tako zvanemu vodnemu tisku, s katerim je vtisnjena v bankovec glava kralja Aleksandra.«*

28. maja 1937 so Rupnika aretirali in zasegli vse ponarejevalske pripomočke. *»Še celo fotografski aparat je bil v ponarejevalnici, a brez – čudežne leče, o kateri še danes molči mojster, kam jo je podtaknil, da niso zadeli na njo, dasi so se trudili z večkratnimi in najbolj vestnimi hišnimi preiskavami.«*

Senat mariborskega okrožnega sodišča je na obravnavi 1. in 4. oktobra 1937 obsodil Rupnika za številne ponarejevalske afere na šest let zapor. Olajševalni okoliščini sta bili njegova starost in dejstvo, da države ni goljufal, saj je bil razkrinkan, prijet in predan roki pravice preden so ponaredki prišli v obtok. Sodbo je potrdilo apelacijsko sodišče. *»Dosedaj najspretnejši slovenski ponarejevalec Franc Rupnik prestaja v mariborski kaznilnici tretjo daljšo kazen, katere zaradi starostne oslabelosti najbrž ne bo zmoget in mu bo ugasnila smrt v ječi neugnano ponarejevalno strast, koje suženj je bil vso moško dobo.«*⁹⁸

Ponarejevalska družba na Rečici pri Bledu leta 1920

Rupnikovi ponarejevalski dosežki se ne morejo primerjati z načrti kriminalne združbe, ki so jo septembra 1920 odkrili v vili Gorica na Rečici pri Bledu. Vilo jim je dal v najem posestnik Fran Švegl. V njej so si marca 1920 uredili pravcato tiskarno za ponarejanje bankovcev. Ponarejali so jugoslovanske 20-dinarske (80-kronske)

bankovce, češkoslovaške in avstrijske tisočkronske bankovce ter koleke za žigosanje tisočakov. Elegantni hrvaški najemniki so postali sumljivi, ker niso nikamor zahajali. Prebivalci vile so se neprestano menjali. V vili je bilo včasih tudi do deset oseb. Vse obiskovalce so odpravili pred vrati. Vila je bila podnevi kakor prazna, ponoči pa je bila razsvetljena.⁹⁹

Domačini so večkrat opozorili policijo na sumljive najemnike vile. Blejski poštar in lastnik bližnje restavracije Florjančič je sumil, da gre za vohune, kajti skoraj vsakodnevno so se vozili s polnimi usnjenimi kovčki preko Jesenic.¹⁰⁰

Tri hišne preiskave niso bile uspešne. Ljubljanska policija je med preiskavo 5. septembra 1920 v vili odkrila stroje na električni pogon, večjo zalogo bankovcev, papir za bankovce in večjo zalogo kemikalij. *»V kletah in v drugem nadstropju so se našli dragoceni sledovi. V kleti litografski kamen, toda zabrisan. Drugod risalne table, kemikalije, izpraznjen element, stroj vrtiljak za sušenje tiskanega papirja. Po posebni cevi je bila voda napeljana v drugo nadstropje, kjer je bila prirejena fototemnica z vsemi pridatki. Drugo nadstropje so sploh adaptirali z vsemi tehničnimi stroji za svojo tovarno za ponarejanje bankovcev. Zlasti računi iz elektrarne kažejo, da je moral biti v vili pravi tovarniški obrat, kajti nikdo ni porabil tako velikih množin električnega toka. Dalje so našli veliko zelo dragega 'hochraster' papirja za risanje. Poleg tega pa celo knjižnico samih strokovno izbranih del iz kemije, elektrike, fizike, galvanoplastike in fotografije. Videti je bilo, da se je moral glavni tehnični vodja tega podjetja temeljito baviti z vsemi strokami, ki so bile pomembne za ponarejanje bankovcev.«*¹⁰¹

Ponarejevalci so neko noč julija 1920 zapustili vilo. Hrvaška policija je po fotografijah in drugih dokazih, ki so jih pustili v vili, spoznala osumljence. Glavnega ponarejevalca Vida Galovića so aretirali v okolici Zagreba, razpečevalce ponaredkov kaplana Šime Murdaja, ki je bil nekoč zaposlen pri zagrebški policiji, in njegovo ljubico Dragico Petrović ter Ivana Perkovića v Sisku, Boža Franetovića in bivšega policijskega detektiva Brauna v Zagrebu, Mihovila Praskića in njegovo prijateljico Ružo Vukas v Bosni. Vid Galović je preiskovalce pričakal z revolverjem, a se je naposled vdal. V Galovićevem koshnjaku so našli podoben atelje kot je bil v vili na Rečici. Vodja celotne družbe, 40-letni mehanik iz Pule Albert

⁹⁹ Po: »Blejski ponarejevalci bankovcev prijeti«, *Jutro*, 1920, št. 31.

¹⁰⁰ Po: »Ponarejevalci bankovcev na Bledu«, *Jutro*, 1920, št. 35.

¹⁰¹ Po: »Tovarna za ponarejanje bankovcev na Bledu / Bled, 6. septembra 1920«, *Jutro*, 1920, št. 13, in »Senzacionalna odkritja o ponarejevalcih bankovcev«, *Slovenski narod*, 1920, št. 222.

⁹⁷ Po: Januš Golec, »Ponarejevalci 35«, *Slovenski gospodar*, 1938, št. 39.

⁹⁸ Po: Januš Golec, »Ponarejevalci 37«, *Slovenski gospodar*, 1938, št. 41.

Lettis je pobegnil na Madžarsko, a so ga naposled ujeli na Dunaju.¹⁰²

Decembra 1921 so bili blejski ponarejevalci obsojeni, Vid Galović in Šime Murdaj na deset let, Božo Franetovič na pet, Mihovil Paškovič na eno leto, trije obtoženci na trimesečno zaporno kazen, ostali so bili oproščeni.¹⁰³

Viri in literatura

Arhivski viri:

Pokrajinski arhiv Maribor

SI_PAM/0645 Okrožno sodišče v Mariboru
Kazenski spis Vr VII 557/25 Okrožnega sodišča
Maribor, škatla 126.

Kazenski spis Kzp VI 668/31 Okrožnega sodišča
Maribor, škatla 213.

Kazenski spis Kzp VI 1682/36 Okrožnega sodišča
Maribor, škatla 271.

Časopisni viri:

Novice, 1869, št. 6.
Slovenski narod, 1870, št. 103.
Novice, 1872, št. 29.
Slovenec, 1874, št. 29.
Slovenski narod, 1874, št. 3, 128, 181.
Slovenski narod, 1877, št. 262.
Slovenski gospodar, 1878, št. 5.
Slovenski narod, 1878, št. 21.
Soča, 1878, št. 5.
Slovenski narod, 1885, št. 54, 87.
Domoljub, 1891, št. 13.
Slovenski narod, 1891, št. 134.
Rodoljub, 1893, št. 18.
Slovenec, 1898, št. 34.
Narodni dnevnik, 1909, št. 96, 138.
Slovenec, 1909, št. 27, 151, 213.
Slovenski gospodar, 1909, št. 25, 49.
Jutro, 1920, št. 13, 31, 35.
Slovenski narod, 1920, št. 222.
Nova pravda, 1921, št. 49.
Jutro, 1925, št. 272, 275.
Slovenski gospodar, 1925, št. 50.
Slovenski gospodar, 1926, št. 25.
Jutro, 1927, št. 62.
Slovenec, 1927, št. 59.
Slovenski gospodar, 1927, št. 11.
Slovenec, 1928, št. 251, 257.
Jutro, 1929, št. 304.

¹⁰² Po: »Blejski ponarejevalci bankovcev prijeti«, *Jutro*, 1920, št. 31.

¹⁰³ Po: »Blejski ponarejevalci denarja obsojeni«, *Nova pravda*, 1921, št. 49.

Slovenec, 1931, št. 63.

Slovenec, 1936, št. 294.

Slovenski gospodar, 1936, št. 53.

Slovenec, 1937, št. 226, 228.

Dolenjski list, 1955, št. 33.

Dolenjski list, 1975, št. 30.

Literatura

Golec, Januš: »Ponarejevalci 1–37«, *Slovenski gospodar*, 1938, št. 2 do 41.

Koblar, France: Opombe k Josip Stritar, *Zbrano delo*, Četrta knjiga, Ljubljana 1954, str. 432–433.

Zusammenfassung

DIE GELDFÄLSCHER JOŽEF PRELESNIK, JURIJ POTOČNIK UND FRANC RUPNIK

Unter den Geldfälschern, die in slowenischen Gebieten am Werk waren, war in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts Jožef Prelesnik (1832–1898) am bekanntesten. Er begann Ende der 1850er Jahre Banknoten zu fälschen und war vor allem in Unterkrain aktiv. Als mehrmaliger Flüchtling aus Gefängnissen wurde er zu einem regelrechten Volkshelden. Legenden über Prelesniks Unterfangen hielten sich in Krain noch tief in das 20. Jahrhundert hinein. Prozesse gegen Geldfälscher und Verteiler von Falschgeld (Banknoten und Münzen) waren häufig und die Strafen für diese Form der Kriminalität hoch.

Der Beitrag geht näher auf die Tätigkeit von Geldfälschern in der Steiermark in den ersten Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts ein, nämlich auf den Fotografen Franc Rupnik (geb. 1869) und mehrere Mitglieder der Familie Potočnik aus Rošnja bei Št. Janž im Gebiet des Dravsko polje. Jože und Gašper Potočnik, die dem Fälscher Jurij Hvalec, einem Maler, halfen, wurden im Jahr 1891 vor dem Geschworenengericht in Celje wegen Geldfälschung verurteilt. Im Juni 1909 verhandelte das Geschworenengericht in Maribor gegen die Söhne von Gašper Potočnik – Franc Potočnik (geb. 1880), Schneider in Rošnja, und Gašper Potočnik d. J. (geb. 1888) – sowie ihre Helfer. Die Fälscherbande wurde von ihrem Bruder Jurij Potočnik (1884–1927) angeführt, dem die Flucht gelang. Bald wurde er gefangen genommen und im Dezember 1909 zu 15 Jahren Haft verurteilt, die er in der Strafanstalt Karlau bei Graz verbüßte. Dort lernte Jurij Potočnik das Fotografieren, wenn auch mehr schlecht als recht. Im Mai 1925 wurden Jurij Potočnik und seine Helfershelfer erneut von Marburger Gendarmen verhaftet. Jurij Potočnik schoss während der Festnahme auf einen Gendarmen und wurde selber an

der Hand verletzt. Es gelang ihm die Flucht aus dem Krankenhaus in Maribor. Im November 1925 nahm man Gašper Potočnik und Franc Rupnik fest und kam Jurij Potočnik in Braunšvajg bei Hoče auf die Spur. Die Fälscherausrüstung wurde in Gornja Sveta Kungota gefunden, wo Jurij Potočnik im Januar 1926 gefangen genommen wurde. Das Marburger Geschworenengericht verurteilte Jurij Potočnik zu 20 Jahren schwerem Kerker und Franc Rupnik zu einer dreimonatigen Haftstrafe, während die übrigen Angeklagten freigesprochen wurden. Jurij Potočnik starb bald nach seiner Verurteilung in der Marburger Haftanstalt an Schwindsucht.

Es stellte sich heraus, dass der Cheffälscher Franc Rupnik war, der einige Zeit (bis 1916) in Ljubljana als Fotograf tätig war und 23 Jahre als Soldat beim Heer diente. Die Verfahren der Geldfälschung mit Hilfe der Fotografie erlernte er angeblich in Slovenska Bistrica vom erblindeten ehemaligen Hoffotografen des ägyptischen Vizekönigs Schmittingen. Gegen Rupnik wurde 1927 eine neunjährige Haftstrafe verhängt. Nach vier Jahren wurde er begnadigt. Im Jahr 1931 wurden Rupnik und Gašper Potočnik erneut verhaftet. Das Kreisgericht in Maribor verurteilte Rupnik zu sechs Jahren Gefängnis, Gašper Potočnik zu eineinhalb Jahren und seine Frau Marija Potočnik (geb. 1905), die die Geldfälschung fortgesetzt hatte als Rupnik und Potočnik in Untersuchungshaft waren, zu einem Jahr Haftstrafe. Die übrigen zwölf Angeklagten bekamen kürzere Haftstrafen, einer wurde freigesprochen. Rupnik, der im Juli 1936 aus dem Gefängnis entlassen wurde, richtete sich noch im selben Jahr in einem versteckten Raum bei einem Besitzer in Zgornje Radvanje eine neue Geldfälscherwerkstatt ein. Diese wurde im Dezember 1936 entdeckt. Rupnik und seinem Helfer, dem arbeitslosen Fleischermeister Mihael Medved, gelang die Flucht. Rupnik versteckte sich mehrere Monate in Spodnja Nova vas. Vor dem Kreisgericht in Maribor fanden sich im Jahr 1937 elf Angeklagte ein. Alle wälzten die Schuld auf Rupnik ab, der eine neue sechsjährige Haftstrafe in der Marburger Männerhaftanstalt antrat.

Die Tätigkeit der Geldfälscher in der Steiermark kann aus den umfangreichen Gerichtsdokumenten, den Protokollen, Aussagen, Anzeigen, Strafakten und anderen Akten rekonstruiert werden, die im Pokrajinski arhiv [Regionalarchiv] Maribor aufbewahrt werden. Die Unternehmungen der Geldfälscher Franc Rupnik, Jurij Potočnik und ihrer Helfershelfer wurden auch vom volkstümlichen Schriftsteller Januš Golec in einem Feuilleton der Zeitung Slovenski gospodar (in 38. Folgen im Jahr 1938) geschildert.

Kurz wird im Beitrag auch auf die Tätigkeit einer Gruppe kroatischer Geldfälscher eingegangen, die im

Jahr 1920 in der Villa Gorica in Rečica bei Bled für die Fälschung jugoslawischer Banknoten eine regelrechte Druckerei mit elektrisch betriebenen Maschinen und einer Dunkelkammer hatten.

Schlagwörter: Geldfälschung, Fotografie, Jožef Prelesnik, Franc Rupnik, Jurij Potočnik